

36. Országos Tudományos Diákköri Konferencia

Had- és Rendészettudományi Szekció

Budapest, 2022. április 18-20.

Nemzeti Közszolgálati Egyetem

Rendészettudományi Kar

**A cionizmus szakralizációja és a politikai következmények
vizsgálata a politikai teológia keretrendszerében**

Jelige: LDVKCLLGM

Pályamunka lezárásának időpontja: 2023. január

2023

TARTALOMJEGYZÉK

<u>1.</u>	<u>BEVEZETÉS</u>	3
<u>2.</u>	<u>A POLITIKAI TEOLÓGIA ELMÉLETE</u>	5
<u>2.1</u>	<u>A jog transzcendentális megalapozása</u>	5
<u>2.2</u>	<u>Alkotmányos kivétel a politikai teológiában</u>	7
<u>2.3</u>	<u>A szuverén a politikai teológiában</u>	7
<u>2.4</u>	<u>Alternatív politikai teológia elméletek</u>	8
<u>2.4.1</u>	<u>Erik Peterson kritikája</u>	8
<u>2.4.2</u>	<u>Peterson kritikájának értékelése</u>	9
<u>2.4.3</u>	<u>Johann Baptist Metz új politikai teológiája</u>	9
<u>2.4.4</u>	<u>Miért Carl Schmitt?</u>	10
<u>3.</u>	<u>A CIONIZMUS IDEOLÓGIÁJA</u>	11
<u>3.1</u>	<u>A cionizmus transzformációja Izrael Állam létrejötte után</u>	13
<u>3.2</u>	<u>A vallásos cionizmus</u>	14
<u>3.3</u>	<u>Összegzés</u>	17
<u>4.</u>	<u>A CIONIZMUS VALLÁSSOSSÁGA</u>	17
<u>4.1</u>	<u>Összegzés</u>	20
<u>5.</u>	<u>LEHETSÉGES POLITIKAI KÖVETKEZMÉNYEK</u>	20
<u>5.1</u>	<u>A belpolitikai szereplők tekintetében</u>	20
<u>5.2</u>	<u>A biztonság- és védelempolitika tekintetében</u>	22
<u>5.3</u>	<u>A telepessmozgalom</u>	24
<u>6.</u>	<u>ÖSSZEFOGLALÁS</u>	26
<u>7.</u>	<u>FELHASZNÁLT FORRÁSOK</u>	27
<u>7.1</u>	<u>Internetes források</u>	28

1. BEVEZETÉS

Jelen tudományos diákköri dolgozat célja, hogy kísérletet tegyen a szekuláris cionizmus és a vallásos cionizmus közötti ellentmondás feloldására a politikai teológián keresztül, ebből pedig következtetéseket vonjon le Izrael bel- és külpolitikai lépéseire. A témaválasztás háttérében egyrészt a társszerzők érdeklődési köreinek közös metszete, másrészt pedig a téma aktualitása és lehetséges gyakorlati hasznosulása áll. Míg a földrajzi távolságok okán alapvetően nem egyértelmű, hogy miképpen bír gyakorlati relevanciával a zsidó állam politikai működésének elméleti vizsgálata, Izraelnek a közel-keleti regionális biztonsági komplexumban betöltött meghatározó szerepe, továbbá a szoros magyar-izraeli politikai, gazdasági és kulturális együttműködés szükségessé teszi, hogy a horizontális megismerés mellett, vertikálisan, annak mélységében is megismerjük az izraeli politika működését meghatározó tényezőket.

Izrael külpolitikai lépéseit sokszor nehéz a hagyományos nemzetközi kapcsolatok elméleti keretei (liberalizmus, realizmus, konstruktivizmus) magyarázni¹, ezzel kapcsolatban érdemes felidézni Henry Kissinger kijelentését, miszerint Izraelnek nincs külpolitikája, csak belpolitikája². A zsidó állam belpolitikai fejlődését döntően meghatározza az állam létrejöttéhez vezető cionizmus ideológiája, annak különböző irányzatainak vetélkedése és érvényesülése. Míg korai *aliják*, valamint az állam létrejöttét követő időszakban inkább a szekuláris politikai cionizmus érvényesült, addig hetvenes évektől kezdődően egészen napjainkig bezárólag a vallásos cionizmus térnyerése vált meghatározóvá. A dolgozat arra fókuszál, hogy a vallási elemek megerősödése a politikában mennyiben tekinthető egy éles választóvonalnak Izrael politikatörténetében, valóban beszélhetünk-e teljes mértékben szekuláris időszokról a cionizmus tekintetében, vagy pedig a politikai teológia elméleti keretrendszerében értelmezve, a vallási elemek, ha mérsékeltebben is, de mindig jelen voltak a cionista mozgalomban, így a nyíltan vallásos cionizmus dominánssá válása egy természetes folyamatnak tekinthető-e.

¹ A szabályalapú nemzetközi rendet középpontba helyező liberalizmus egyértelműen nem alkalmazható a zsidó állam tekintetében, amely – vitatott módon – az ENSZ elítélő határozatainak egyik leginkább gyakran megcélzott állama a katonai erő aránytalan alkalmazása és egyes nemzetközi jogi konvenciók figyelmen kívül hagyása okán. Ugyanakkor a realizmus és alfajtai sem képesek megfelelő értelmezést biztosítani például az arab-izraeli békefolyamatra vagy a nemzetközi zsidó diaszpóra jelentette külpolitikai komplexitásra. A konstruktivizmus esetében szintén az arab-izraeli békefolyamat vagy az izraeli-török, az izraeli-azeri vagy az izraeli-kurd kapcsolatok jelennek meg nehezen magyarázható anomáliaként.

² Forrás: SHLAIM, Avi: *Israeli Politics and Middle East Peacemaking*. In: *Journal of Palestine Studies*, Vol. 24. No. 4. 1995. p. 20.

A politikai teológia a belpolitika mellett a külpolitikában is megfelelő keretrendszerként alkalmazható kiegészítésképpen³ a hagyományos nemzetközi kapcsolatok elméletek mellett, amelyek önmagukban nem képesek teljeskörű magyarázatot adni Izrael Állam külpolitikai magatartására. Noha az izraeli-palesztin konfliktust többek közt Martin Bunton⁴, a politikai teológia egyik kiemelt teoretikusa is, egy klasszikus nacionalista problémának láttatja, ahol két nép harcol egy terület fölötti ellenőrzés megszerzésért. Érdekes azonban megvizsgálni, hogy értelmezhető-e a nemzet, a nép fogalma szekuláris kereteken belül?

Értelmezhető-e a palesztin-izraeli konfliktus egy földterület ellenőrzéséért vívott klasszikus territoriális küzdelemként, amikor maga a földterület, melyért folyik, vallási jelentőséggel bír (legalább) az egyik fél számára? Egyáltalán, értelmezhető-e az „anyaföld” fogalma szekuláris kereteken belül? A dolgozat megközelítése figyelembe veszi, és adekvátan számol a jogsértésekkel mindkét oldalon, és megmutatja az ezek mögött mélyen meghúzódó gondolati struktúrákat, amelyeket a politikai teológia keretrendszerében lehet értelmezni. A konfliktus természetének és gyökereinek adekvátabb megvilágítását kapjuk, ha Martin Bunton helyett feltételezzük, hogy a konfliktus mélyében olyan mozgatórugók vannak, amelyek a jogot – legyen az nemzetközi vagy belföldi – a mindenkori szuverén akaratának a kifejeződésének látják, amelyet az uralkodó áthághat, ha a politikai érdeke úgy kívánja.

A dolgozatban Carl Schmitt politikai teológiája biztosítja a vizsgálat politikaelméleti keretrendszerét, amelyhez kapcsolódóan egy politikatörténeti áttekintés társul a cionizmus fejlődéstörténetére vonatkozólag, kiemelve a legfontosabb gondolkodókat a politikai és vallásos cionizmus tekintetében. Ezt követően vizsgálatra kerül, hogy a cionizmus mennyiben tekinthető valóban szekuláris jellegű ideológiának, figyelembe véve a politikai teológia szempontjait.

³ A politikai teológia és a nemzetközi kapcsolatok elméletének összekapcsolása az elmúlt évtizedben már megjelent és alkalmazott eszközzé vált a nemzetközi szakirodalomban annak kapcsán, hogy miképpen magyarázható az egyes államok esetében a nemzetközi jogi konvenciók figyelmen kívül hagyása a transzcendentális „magasabb igazság” elérése érdekében. Lásd: BAIN, William: *Political Theology and Historical International Relations*. Routledge, 2021. ISBN 978 135 11 689 60.; TROY, Jodok: *Religion and the Realist Tradition - From Political Theology to International Relations Theory and Back*. Routledge, 2018. ISBN 978 113 84 901 78.; KUBALKOVA, Vendulka: *The “Turn to Religion” in International Relations Theory*. E-International Relations, 2013. 12. 03. Elérhetőség: <https://www.e-ir.info/2013/12/03/the-turn-to-religion-in-international-relations-theory/> (Utolsó letöltés dátuma: 2022. 12. 30.); PAIPAIS, Vassilios: *Introduction: Political Theologies of the International—the continued relevance of theology in international relations*. In: *Journal of International Relations and Development*. 2019. Elérhetőség: <https://doi.org/10.1057/s41268-018-0160-2> (Utolsó letöltés dátuma: 2022. 12. 30.)

⁴ Bővebben: BUNTON, Martin: *The Palestinian-Israeli Conflict*. Oxford University Press, 2013. ISBN 978 0 199 60393 0.

Az elméleti vizsgálatot követően megállapításra kerülnek a vizsgálati eredmények lehetséges politikai következményei, hogy miképpen hathatnak például a politikai teológia alkotmányos kivétel vagy politikai szuverén gondolati elemei a megszállt palesztin területekkel kapcsolatos izraeli kormányzati álláspontra vagy az általános biztonság- és védelempolitikai magatartásra. Ehhez bemutatásra és vizsgálatra kerülnek az izraeli nemzeti biztonsági gondolkodás és struktúra főbb komponensei úgy, mint a telepесmozgalom és a belpolitikai dimenzió aktualitásai, valamint a biztonsági kihívások és arra adott válaszok.

2. A POLITIKAI TEOLÓGIA ELMÉLETE

A politikai teológia, nem vallástudomány. Ahogyan Nyikos Tamás *Politikai teológiák* című könyvében fogalmaz: „a szekularizáció kora nem a hitetlenség korát hozta el, hanem azt, hogy a kor embere immár mindenben hinni tud”⁵. Vallásos jegyeket magukon hordozó dokumentumok születnek az ENSZ-ben, egyetemes és örök emberi jogokról szónokolnak jogvédő szervezetek, tévedhetetlen népakaratról a politikusok. Mindezen kijelentések mögött olyan gondolati struktúrák húzódnak meg, melyeknek valamely kiindulási pontjukat, premisszájukat abszolútként kell meghatározniuk önmaguk végső megalapozása érdekében. A politikai teológia szerint akarva-akaratlanul ezek a gondolati struktúrák – gondoljunk mondjuk egy mélyökológiai mozgalom ideológiájára – fogalmaikban és azok használatában megkülönböztethetetlenek a tág értelemben vett keresztény teológiai struktúráktól.

A politikai teológia nem mér össze, vagy fogalmaz meg normatív értékítéletet különböző ideológiák vagy vallások között. Ehelyett csupán fel akarja hívni a figyelmet arra, hogy a „modern államelmélet minden jellemző fogalma szekularizált teológiai fogalom”⁶ – ahogyan Carl Schmitt megfogalmazta 1922-es esszéjében a *Politikai teológiában*, amely elindította a politikai teológia modernkori történetét, mely munkára hamarosan visszatérünk. Ám előbb vizsgáljuk meg, milyen jogfilozófiai probléma vezetett a fogalom XX. századi felbukkanásához.

⁵ Forrás: NYIKOS Tamás: *Politikai teológiák*, Typotex Kiadó, Budapest, 2018. ISBN 978 963 4930 11 2. p. 9.

⁶ Magyarul megjelent Paczoly Péter fordításában: SCHMITT, Carl: *Politikai teológia*. ELTE ÁJK, Budapest, 1992. ISBN 963 462 769 2. p. 19

2.1 A jog transzcendentális megalapozása

Mi a jog célja, és ki vagy mi szerez érvényt neki? Montesquieu⁷ szerint a jog ad nekünk szabadságot, és pedig azért, mert „civil” törvényeknek vagyunk alávetve. A római hagyományban a *ius* (latinul a törvény), elválaszthatatlanul összefonódott a *iustum*-al (igazságossággal). Az angol, latin és francia nyelvekben átöröklődve pedig egyszerre jelenti a törvényt és az igazságosságot: jelentése tehát nem csupán egy szuverén által az alattvalókra erőltetett szabály (*iussum*), hanem a törvény megtestesíti magában azt, amit a politikai közösség igazságosnak gondol. A törvény tehát nem csupán bármely norma, melyet formálisan törvénybe iktattak (formális definíció), hanem ezzel szemben belső értékkel és minőséggel rendelkezik, mert igazságos is.⁸

Amennyiben a fenti elméletet átültetjük gyakorlatba, nehézségekbe ütközünk: a törvényeket ugyanis nem készen kapjuk valahonnan, hanem valakinek készíteni kell őket. De kinek? Hogyan? Ki és hogyan értelmezheti őket? Hogyan válhatnak a törvényhozók maguk is alanyaivá a jognak? A modern alkotmányos⁹ állam megoldása a fenti problémákra a törvényhozás formális módjának oly módon való elrendezése volt, mely a törvény tartalmát is garantálni akarja. Egy alkotmány tekintélyes részének célja olyan feltételek megteremtése a törvényhozás folyamata során, hogy a *ius*-t minél szorosabban hozzákösse a *iustum*-hoz, hogy a törvény igazságos törvény legyen.

Ilyen (a valóságban tökéletesen elő nem forduló) elképzelés szerint ezt a célt szolgálja, hogy bizonyos időközönként képviselőket választunk (ezzel jutalmazva-büntetve, hogy megítélésünk szerint a törvények mennyire felelnek meg az igazságosság kritériumának), illetve, hogy ezeknek a képviselők ideális esetben a választóik akaratát kell tükrözniük politikai döntéseikben. Az alkotmányosságon nyugvó jogállam felállása az eljárási procedúrák fent ecsetelt bevezetése által elméletileg megszünteti a törvény és az igazságosság elválásának veszélyét, (hiszen a törvény, amelyet egy jogállamban elfogadnak, csak igazságos törvény lehet, mert alkotmányos módon született meg), ám figyelmen kívül hagyja, a jog ilyen formális meghatározása előfeltételezi a jogállam létezését.

⁷ Lásd Montesquieu *A törvények szelleméről* című művének XXVI. könyvének XX. fejezetében: „*Freedom consists above all in not being compelled to do something which is not prescribed by law; and we are in this situation only as we are governed by civil laws. Therefore, we are free only because we live under civil laws.*”

⁸ Ez természetesen egy tág általánosítás, de jól megvilágítja a Carl Schmitt és Hans Kelsen közötti vita jogtörténeti hátterét.

⁹ Az „alkotmányos” fogalmát itt tág értelemben értelmezendő, melybe beleértendő minden, kormányzati cselekvést korlátozni hivatott dokumentum vagy szokásrendszer, melynek télosza: „To introduce ‘iurisdictio’ to the very realm of ‘gubernaculum’.” Az idézet forrása: McILVAN, Charles: *Constitutionalism: Ancient and Modern*. Ithaca: Cornell University Press, 1940. ISBN 978 1 584 77550 8.

A problémára, vagyis az igazságos törvények létrehozására adott megoldás szerint minden törvény, amely magán viseli a formalitás pecsétjét, és a szuverén akaratát közvetíti, érvényesnek számít – legyen bármilyen igazságtalan is. De felmerül egy másik probléma is: ha a jog szempontjából definiáljuk az államot, mi másra alapozhatnánk, mint a jogra?¹⁰

Ha viszont a jogra alapozzuk, mi mást tudna az állam létrehozni, mint jogot? Ha azonban az állam több, mint jogszabályok összessége, mi az értelme annak, hogy jogállamnak hívjuk, és a joggal korlátozzuk, ha a jog természetéből fakadóan eleve lehatárolást, korlátozást jelent? A XX. század elejére a fentebb felvázolt jogi formalizmus elér a határaihoz, és nem képes választ adni az állam extralegális, mélyebb dimenzióinak kérdéseire anélkül, hogy abszolútként határozná meg valamely államelméleti koncepciót. Erre a rejtett tendenciára hívta fel Carl Schmitt a figyelmet 1922-es *Politikai teológia*¹¹ című munkájában.

2.2 Alkotmányos kivétel a politikai teológiában

A *Politikai teológiában* Carl Schmitt vádja – a Hans Kelsen által képviselt – jogpozitivizmussal szemben, hogy a természettudományok zárt axiómarendszeréhez hasonló módon szeretne létrehozni egy zárt, belülről koherens jogrendszert, amely végső soron leváltja a politikát, mert megszűnik a döntés szükségessége. Ahogyan a fizika törvényei irányítják a világ folyását, úgy a jogpozitivizmus által létrehozni próbált jogrendszer fogja az államéletet, ha egyszer megtalálta azokat az axiómákat, amelyekből levezethető egy ilyen jogrendszer. Mi történik azonban egy vészhelyzetben? Az alkotmányt felfüggesztik, és életbe lép egy különleges jogrend, ki dönt azonban arról, mikor jön el ez a pont? Ez egy jogilag definiálhatatlan szituáció: hiszen, ha előre meg tudnánk fogalmazni, milyen veszély leselkedik a politikai közösségre, nem lenne szükség az alkotmány felfüggesztésére.

Szükség van valakire, aki egy – végső soron politikai – döntés meghozatalával úgy ítél, eljött az alkotmány felfüggesztésének ideje, és a szükségállapotot be kell vezetni. Schmitt érvelése szerint a jog és államelméletnek ugyanúgy logikailag szükségszerű posztulálnia egy ilyen végső Döntéshozót, aki a jogrendszeren kívül áll, ahogyan a teista, tehát a világgal foglalkozó Istenről szóló teológia is posztulálja, hogy létezik egy fizikán kívüli Mindenható Isten, aki időnként felfüggeszti a természetet irányító törvények zárt, koherens rendszerét, és csodát hajt végre a világban.

¹⁰ Az állam megalapozásának kérdése a XX. század politikai gondolkodástörténetében markánsan jelen van. Ehhez kapcsolódik Carl Schmitt egyik tanítványának – a későbbi német alkotmánybírónak – Ernst-Wolfgang Böckenfördenke az 1964-ben megfogalmazott híres paradoxona is: „A szabadelvű, szekularizált állam olyan előfeltételekből él, amelyeket ő maga sem tud garantálni”. Lásd erről bővebben: JANCsó András: *Katolikusként a demokráciáért: Ernst-Wolfgang Böckenförde jelentősége a 21. századi keresztények számára. Valóság*, 2021(2), pp. 32-39.

¹¹ SCHMITT, Carl: *Politikai Teológia*. ELTE ÁJK, Budapest, 1992. ISBN 963 462 769 2. 3. fejezet

2.3 A szuverén a politikai teológiában

Az előző példán keresztül megmutattuk, hogy ahogyan a teológiának szüksége van a csoda fogalmára önnön koherenciája érdekében, úgy kényszerül a jogfilozófia is az alkotmányos kivétel lehetőségének elismerésére – mely nélkül a jog elveszítené belső koherenciáját. Schmitt szerint szuverén az a jog világán kívül elhelyezkedő személy, aki megállapítja, a körülmények folytán az alkotmányt fel kell függeszteni. Ez strukturálisan és történelmileg is azonos a teológiai Mindenhatóval. Történelmileg, mert a szuverén szó eredetileg (*superanos*) a keresztény Istenre vonatkozott a kora-középkori latinban,¹² és csak a történeti fejlődés során kezdték uralkodóknak tulajdonítani, majd a népnek („népszuverenitás”). Ezenfelül strukturálisan is azonosságot mutat a politika szuverénje a teológia Mindenhatójával: mindkét gondolatrendszernek szüksége van egy korlátozhatatlan cselekvőre, aki Abszolútként fenntartja és legitimálja a fennálló rendet – legyen az az előbbi esetben a nép vagy monarcha uralma, utóbbi esetben a világmindenség létezése.

Bár a felvilágosodás célja többek között az volt, hogy a jogot pusztá ésszel alapozza meg, Schmitt példái ennek az ellenkezőjét hivatottak illusztrálni: ahogyan fent is említettük homológiáról van szó, Schmitt „Az önállóan, függetlennek tekintett politikaiban fedezi fel a teológiáit.”¹³

2.4 Alternatív politikai teológia elméletek

A dolgozat elméleti keretrendszerének meghatározásához alapvetően a Carl Schmitt által kialakított politikai teológia fogalomrendszer került alkalmazásra, ugyanakkor a politikai teológia fogalomrendszerének általános értelmezéséhez szükséges az alternatív elméletek rövid áttekintése és összevetése Schmitt gondolatvilágával, megindokolva annak kiválasztását.

¹² Forrás: NYÍRKOS Tamás: *Politikai Teológiák*, Typotex Kiadó, Budapest, 2018. ISBN 978 963 4930 11 2. p. 31.

¹³ Forrás: GERÉBY György: *Isten és Birodalom*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 2009. ISBN 978 963 0587 90 7. p. 138.

2.4.1 Erik Peterson kritikája

Schmitt esszéje eleinte kis figyelmet kapott, közel tíz évet kellett várni, amíg személyes jóbarátja, Erik Peterson, protestáns teológus és később katolikus konvertita, *A monoteizmus, mint teológiai probléma* című 1931-es könyvében a legnagyobb hatású reakciót fogalmazza meg a kortársak közül, kritizálva Schmittet.¹⁴ Peterson a hellenisztikus monoteizmusból kiindulva mutatja be a monoteizmus és a monarchia analógiájából kiinduló politikai-teológiai legitimációs törekvéseket „kezdve Arisztotelész *Metafizikája* XII. könyvének híres utolsó argumentumán, amely a monoteizmust a monarchián keresztül megalapozó Homérosz idézettel érvel, folytatva a Kr. e. 1. századból származó, pseudo-arisztotelészi *A világrendről* című munka elemzésén (...).”¹⁵ Peterson az ókori hellén politeizmus és a politika kapcsolatát vizsgálva fontos felfedezésre jut, amennyiben a korakeresztény, patrisztikus hagyományt vizsgálva megállapítja, hogy a kereszténység nem egy szimpla monoteizmus, mely kategória eleve a kereszténység létrejötte után 17 századdal lett létrehozva,¹⁶ hanem annál valami sokkal bonyolultabb: „A kereszténység szerint isten Szentháromság, és a második isteni személy a történelem egy adott pontján emberré lett”. Peterson Nazianszoszi Gergelyt idézve azt állítja, hogy a keresztény istenképből analógia segítségével nem legitimálható még a monarchia egyeduralkodása sem, mert „az Egy is viszályba keveredhet, amennyiben meg kell hasonulnia önmagával, (...)”¹⁷ míg a keresztény Szentháromságot a három személy „egyenlő méltósága, az együttes gondolatok összhangja, a mozgás azonossága és a tőle lévő másokiknak a hozzá való összehajlása tart együtt”.¹⁸

Erre nyilvánvalóan nem lehet a teremtet világban analóg uralkodási formát találni, mert a Szentháromság deklaráltan misztérium – emberi elmével végső soron fel nem felfogható titok. Mivel Schmitt nem pusztán külső hasonlóságot, mimézist, hanem lényegi, strukturális azonosságot, homológiát állít a politikai és a teológiai gondolatrendszerek lényeges fogalmai között, a Szentháromságos Egy Isten lényegénél fogva nem szolgálhat semmilyen keresztény alapú politikai teológia analogonjaként.

¹⁴ Forrás: JANCSÓ András: *Theologians on Modern Politics: Erik Peterson*. Hungarian Conservative, 2022.03.19. Elérhetőség: <https://www.hungarianconservative.com/articles/philosophy/theologians-on-modern-politics-erik-peterson> (Utolsó letöltés dátuma: 2023. 01. 05.)

¹⁵ Forrás: Uo. p. 145.

¹⁶ Forrás: Uo. p. 146.

¹⁷ Forrás: Uo. p. 147.

¹⁸ Forrás: Uo.

2.4.2 Peterson kritikájának értékelése

Peterson kritikájának irányát befolyásolhatta, hogy 1931-ben Németországban már sejthető volt, hogy milyen politikai erők használhatják fel önnön legitimálásuk céljából Schmitt politikai teológiáját, ezért a fogalom normatív következményei elhárítása érdekében véleményem szerint kritikájában figyelmen kívül hagyja, hogy eredeti esszéjében Schmitt számára a politikai teológia metodológiai célokat szolgál – csupán azt akarja kimutatni, hogy az államelméletnek módszeresen a teológiából kell átvennie, szekularizálás útján fogalmakat, hogy a gondolat építménye megálljon. Schmitt fogalmát deskriptív és preskriptív módon is fel lehet használni. Utóbbi esetben jogos lehet a kritika, hogy („a kereszténység struktúráját nem lehet „párhuzamosan eltolni” a decizionizmus politikai teológiájává”. (...) A diktatúra nem a Szentháromság földi mása).”¹⁹ Attól még azonban, hogy a politikai értelemben vett szuverén egysége nem hordozza magában a Szentháromság belső misztériumát, megáll Schmitt észrevétele, hogy az újkori államelméletek logikai architektúrájában a fogalom pontosan olyan szerepet lát el, mint a teológiában egy istené (mely Peterson nyomán: csak a keresztény lehet). Peterson munkájából nem az következik, amit ő szeretne, hogy a politikai teológiát el kell vetni, hanem hogy a (nagyegyház) keresztény dogmatikája nem használható politikai legitimációra az immanencia és transzcendencia közti megkülönböztetés eltörlésével.

2.4.3 Johann Baptist Metz új politikai teológiája

Az előző alfejezetben a politikai teológia schmitti megközelítését és Erik Peterson erre adott válasza került bemutatásra. Szükséges tisztázni, hogy jelen tanulmányunkban mit értünk politikai teológia alatt – és azt is, hogy mit nem. A Johann Baptist Metz által a huszadik század második felében kidolgozott teológiára hatott a progresszív marxizmus, és a szociális ügyek iránt érzékeny egyházképével a Latin-Amerikában elterjedt felszabadítás-teológiájának az alapját képezi.

Ez a „politikai” teológia azonban teljesen más értelemben nyerte el jelzőjét, mint a Schmitt-féle értelemben vett politikai teológia – míg utóbbi strukturális analógiákat figyel meg szekuláris és (keresztény) vallásos fogalmak között, Metz politikai teológiája egy, az ártatlanok és legszegényebbek szenvedésére érzékeny egyházat szorgalmaz, ebben az értelemben tekinthető politikainak. Hamar nyilvánvalóvá válik tehát, hogy Schmitt és Peterson fogalma a politikai gondolkodás területéhez tartozik, addig Metz nem lép ki a teológia keretei közül.

¹⁹ Forrás: Uo. p. 152.

Kritikája szerint a kereszténység burzsoá behatásokkal korrumpálódott: az emberi szenvedést csupán megfigyeli, de nem lép közbe, és Jézus követését a világnak való megfeleléssel ötvözi.

Metz szerint a kereszténység fejlődésében már korán elkerült a fókusz az ártatlanul szenvedők-szenvedő ártatlanokról a bűnösök megmentésének teológiai kérdésére. Világos tehát, hogy Metz valami egészen mást nevez politikai teológiának²⁰, mint amit mi használunk tanulmányunk paradigmájaként: ő egy, a politikai térbe belépő, ott aktívan küzdő, politizáló kereszténység teológiai megalapozását nyújtja – szó sincs a politikának és a teológiának (vallásnak) a mélyben összeérő strukturális megkülönböztetethezétlenségéről.

2.4.4 Miért Carl Schmitt?

A dolgozatban taglalt események megértéséhez azért Carl Schmitt politikai teológiáját választottuk elméleti keretként, mert az általa megfogalmazott analógiák valódi paradigmának bizonyult abban az értelemben, hogy olyan kutatási programok²¹ fejlődtek ki belőle, amelyekről Schmitt még csak nem is gondolt: ahogyan Darwin evolúció-hipotézise papírra vetésének időpontjában nem álmodhatott arról, hogy egykor majd elektronmikroszkóppal végzett kutatások fognak olyan kérdéseket megválaszolni a hipotézisének keretrendszerén belül, amely kérdést még elképzelni sem tudott – úgy a Schmitt által felfedezett strukturális hasonlóság teológia és politika között olyan értelmezési mankónak bizonyult, amely egy későbbi kor politikai mozgalmainak is adekvát megértéséhez segíthet hozzá: gondoljunk csak a mélyökológiai mozgalmak olyan fogalmaira, mint „Természet Anyánk” vagy a gazdaság teológiájára, melyet két dolog: a hitel (credit-credo), és a pénz értékébe vetett hit tart mozgásban.

Bár a Schmitt által felfedezett strukturális azonosságot teológia és politika között ő maga csak a joga belül értelmezte, paradigmája 100 évvel később is megtermékenyítően hat a politikai ideológiák jobb megértéséhez.

²⁰ Forrás: JANCsó András: *Theologian on Modern Politics: Johann Baptist Metz*. Hungarian Conservative, 2021.11.18. Elérhetőség: <https://www.hungarianconservative.com/articles/philosophy/theologians-on-modern-politics-johann-baptist-metz/> (Utolsó letöltés dátuma: 2023. 01. 05.)

²¹ Forrás: LAKATOS Imre: *The Methodology of Scientific Research Programmes: Philosophical Papers Volume 1*. Cambridge University Press, 1978. ISBN 978 052 1280 31 0. Lakatosnál a tudományosság kritériuma röviden, hogy egy adott elmélet által megfogalmazott magállítások körül, általa megtermékenyítve kialakulnak további teóriák, adott esetben a magállításokról kiderül, hogy más területeken is adekvát magyarázatokat nyújtanak – esetünkben a magállítás Schmitt 1922-es esszéjében megfogalmazott strukturális analógia teológia és szekuláris gondolatrendszerek között, amely más területeken is használható elméleti keretrendszernek bizonyult, amennyiben mely 100 évvel később is adekvát leírását adja ökológiai ideológiáknak, közgazdasági elméleteknek (Lásd Nyirkos Tamás megfogalmazásában: „a gazdaság teológiái”, „ökonómiai-ökológiai hitrendszer”).

3. A CIONIZMUS IDEOLÓGIÁJA

A XIX. században az európai felvilágosodás következtében jelentős fejlődésnek indult a kontinens mind társadalmi, politikai és gazdasági tekintetben, ugyanakkor ebből a fejlődésből kevésbé tudott részesülni a zsidóság pozitív értelemben. Egyrészt a kelet-európai államokban erősödtek és gyakorivá váltak a zsidóellenes pogromok, másrészt pedig a nyugat-európai államokban is fennmaradtak és erősödtek az előítéletek a zsidósággal kapcsolatban. A „zsidó kérdés” és a megerősödő antiszemitizmus megoldására a német nyelvterületeken, Moses Mendelssohn, Aaron Halle-Wolfssohn és Joseph Perl vezetésével kialakult a zsidó felvilágosodás, az úgynevezett *haszkala* gondolata, amelynek célja a zsidóság integrálásának elősegítése volt az európai társadalmakba az európai felvilágosodás eszméinek és értékeinek átvételével.²² Ugyanakkor a *haszkala* által elérni kívánt emancipációs és asszimilációs célok kudarcai okán a vezető zsidó gondolkodók az integrációs törekvések helyett a zsidó nép önrendelkezését kezdték szorgalmazni. Az önrendelkezési törekvések első alapművének Leon Pinszker 1882-es *Önfelszabadítás* című irata tekinthető, amelynek alapvetése, hogy a zsidóság felszabadítása és egyenjogúsítása nem várható el a többségi társadalomtól, mert ez végső soron továbbra is egy függőségi viszonyt eredményez a zsidóság és a többségi társadalom között. Pinszker gondolkodásában már megjelent egy önálló nemzeti otthon palesztinai megteremtésére való törekvés, miszerint a kollektív kirekesztésre nem lehet individuális emancipációs választ adni.²³

Magát a cionizmus kifejezést először Natan Birnbaum használta az 1885-ben megjelent *Önemancipáció!* című tanulmányában a *cion*, azaz a hazatérés iránti vágy, valamint a korszak eszmeáramlatainak megfelelő, a társadalmi lét tökéletesítésének szándékát tükröző modern „izmus” képzőtoldalékkal való kiegészítésével. A cionizmus ezáltal együttesen fejezte ki a zsidóság történelmi közösségi törekvését²⁴ a kor aktuális politikai, gazdasági, társadalmi és kulturális folyamataival integrálva.²⁵

²² Forrás: „*A Hászkalá*”. Országos Rabbiképző-Zsidó Egyetem, elérhetőség: <http://www.or-zse.hu/haszkala2007-1.htm> (Utolsó letöltés dátuma: 2021. 11. 17.)

²³ Forrás: „*Texts Concerning Zionism: “Auto-Emancipation”*”. Jewish Virtual Library, elérhetőség: <https://www.jewishvirtuallibrary.org/quot-auto-emancipation-quot-leon-pinsker> (Utolsó letöltés dátuma: 2021. 11. 17.)

²⁴ A hazatérés iránti vágy integráns elemévé vált magának a diaszpóra korszak judaizmusának, például a Pészach ünnepén elmondott első imában, amely a „Jövőre Jeruzsálemben” kinyilatkozással kezdődik.

²⁵ Forrás: GRÜNHUT Zoltán: *Önkormányzás és telepítéspolitika Izraelben*. (PhD értekezés) Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Interdiszciplináris Doktori Iskola, Politikatudományi Doktori Program, 2012. p. 15.

A cionizmus elterjedéséhez és dominánssá válásához azonban a budapesti születési Theodor Herzl munkássága vezetett, aki 1896-ban megjelentette *A zsidó állam*, majd 6 évvel később a „Régiújföld” (*Altneuland*) című műveit, amelyekben számos részletre kiterjedően kifejezte elképzeléseit az antiszemitizmus megoldhatatlanságáról és a leendő zsidó állam működéséről, amelynek földrajzi elhelyezkedését két lehetséges területen, Argentínában és Palesztinában képzelte el. Herzl munkássága sokkalta inkább gyakorlati, semmint teoretikai szempontból fontos a cionizmus fejlődéstörténetében, ez a kortársaival több konfliktushoz is vezetett, miszerint Theodor Herzl aktív diplomáciai erőfeszítései nem voltak elegendőek a cionizmus céljainak tényleges megvalósításához.²⁶

A XX. század elejére a cionizmus fejlődéstörténetében egyre élesebben szétváltak a mozgalom irányzatai, ezek közül a legfontosabbak: területi, politikai, gyakorlati és szintetikus cionizmus. A területi cionizmus volt a mozgalom legtöbb vitát kiváltó gondolata, ugyanis a leendő zsidó állam alapjának az önrendelkezést tekintették, figyelmen kívül hagyva a zsidóság történelmi-társadalmi törekvését a bibliai területekre való visszatérésére. A területi cionizmus keretében például lehetőségként merült fel a zsidó állam Ugandában vagy Nyugat-Kenyában való megalapítása is, részben pedig megvalósult a Szovjetunióban a távol-keleti Birobidzsán zsidó autonóm terület létrehozásával.²⁷ A politikai cionizmus legfőbb képviselője Theodor Herzl volt, aki nemzetközi diplomáciai és politikai intézményeken keresztül kívánta létrehozni a zsidó államot.²⁸

A gyakorlati cionizmus ezzel szemben a politikai eszközök helyett a bevándorlást priorizálta, tehát a zsidó lakosság letelepedését és alternatív társadalmi intézményeinek (pl. oktatási és egészségügyi rendszer) a politikai jogok és az önrendelkezés megszerzésének alapjának tekintették, míg a politikai cionizmus esetében a logikai sorrend fordított volt.²⁹

A politikai és gyakorlati cionizmus ellentétét szintetikus cionizmus oldotta fel, amely Chaim Weizmann, Izrael Állam első elnökének munkásságához köthető, aki a politikai egyeztetések mellett egyaránt támogatta a letelepedési folyamatokat is. A szintetikus cionizmus a 10. Cionista Kongresszust követően dominánssá vált a teljes mozgalmon belül és megtartotta helyét Izrael Állam megalapításáig.³⁰

²⁶ Forrás: Uo. p. 31.

²⁷ Forrás: „Zionism: Territorialist Zionism” Jewish Virtual Library, elérhetőség: <https://www.jewishvirtuallibrary.org/territorialist-zionism> (Utolsó letöltés dátuma: 2021. 11. 17.)

²⁸ Forrás: „Zionism: Political Zionism” Jewish Virtual Library, elérhetőség: <https://www.jewishvirtuallibrary.org/political-zionism> (Utolsó letöltés dátuma: 2021. 11. 17.)

²⁹ Forrás: „Zionism: Practical Zionism” Jewish Virtual Library, elérhetőség: <https://www.jewishvirtuallibrary.org/practical-zionism> (Utolsó letöltés dátuma: 2021. 11. 17.)

³⁰ Forrás: „Zionism: Synthetic Zionism” Jewish Virtual Library, elérhetőség: <https://www.jewishvirtuallibrary.org/synthetic-zionism> (Utolsó letöltés dátuma: 2021. 11. 17.)

Ezen irányzatokat a szakirodalom alapvetően szekulárisként azonosítja, tekintettel arra, hogy a mögöttük álló gondolkodók szekuláris közegből érkeztek és adott esetben ellenérzésekkel is rendelkeztek a judaizmussal szemben.

3.1 A cionizmus transzformációja Izrael Állam létrejötte után

A cionista mozgalom létjogosultságát alapjaiban kérdőjelezte meg Izrael Állam 1948-as megalapítása, lévén a fő cél, a szuverén zsidó politikai entitás létrejötte. Szükség volt tehát a cionista ideológia újradefiniálására, amelyet részben maga az államalapító David Ben-Gurion határozott meg azáltal, hogy a cionizmus feladatául tűzte ki a teljes diaszpóra zsidóság hazatérését a megalakított zsidó államba, valamint egy különleges zsidó állam és homogén zsidó politikai kultúra megteremtését³¹.

Ben-Gurion-t a cionista politikai teológia egyik legfőbb képviselőjének tekintik, aki a *mamlakhtiyut* (héberül nehezen fordítható, leginkább az „államizmushoz” közel álló fogalom³²) ideológiájának keretében a legmesszebb jutott a judaizmus és a zsidó történetiség messianisztikus elemeinek szekularizálásában.³³

Ben-Gurion úgynevezett „prométheus messianizmusának”³⁴ (szembe állítva a transzcendentális messianizmussal) már tetten érhető volt a leendő zsidó állam létrehozását és felépítését részletesen kidolgozó „Milliók Tervben”³⁵, amelyben a gyakorlati szempontok mellett megjelentek a messianisztikus utalások.³⁶ Ennek az abszolút fúziójává vált a *mamlakhtiyut*.

³¹ Forrás: LEITMANN Beatrix Laura: *Az izraeli nemzeti tudat kialakulása a XIX. század végétől napjainkig*. (PhD értekezés) Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Történelemtudományi Doktori Iskola, Új és Jelenkori Egyetemes Történelem Program, 2007. p. 67.

³² Különlegessége, hogy a Ben-Gurion által kreált szó – annak modern tartalma ellenére – alapjai mind az ószövetségi idősakhoz köthető kifejezésekre épülnek, mint a király (*melekh*), királyság (*mamlakhah*) vagy uralkodó (*melukhah*), és nem pedig olyan nacionalista gyökerekre, mint a nemzet (*lehom, umah*), állam (*medinah*) vagy közösség (*kehilah*). Az általánosan elfogadott vélekedés szerint Ben-Gurion ezzel is erősíteni kívánta a cionizmus történelmi-vallási kapcsolódását. Bővebben: KEDAR, Nir: *Ben-Gurion's Mamlakhtiyut: Etymological and Theoretical Roots*. In: *Israel Studies*, 2002. p. 118. Elérhetőség: https://www.jstor.org/stable/pdf/30245598.pdf?refreqid=excelsior%3Acdf557d28df963338525b89abfdda595&a_b_segments=&origin= (Utolsó letöltés dátuma: 2022. 12. 29.)

³³ Forrás: OHANA, David: *The Politics of Political Despair: The Case of Political Theology in Israel*. Israeli Democracy Institute. p. 363. Elérhetőség: https://en.idi.org.il/media/6376/bythepeople_ohana.pdf (Utolsó letöltés dátuma: 2022. 12. 29.)

³⁴ A „prométheus messianizmus” tartalmi jelentése, hogy a transzcendentálisan meghatározott jövőképet (csodát) az ember aktívan és tevőlegesen maga alakítja.

³⁵ A „Milliók Terv” egy 1942-ben kidolgozott dokumentum volt, amely részletesen kifejtette Ben-Gurion elképzeléseit arról, hogy hogyan lehet kétmillió zsidót rövidtávon letelepíteni a történelmi Palesztina területén, és hogy a különböző társadalmi elrendszereket milyen módon szükséges kialakítani a lakosság számára.

³⁶ Bővebben: OHANA, David – BARELL, Ari: *The Million Plan: Zionism, Political Theology and Scientific Utopianism*. In: *Politics, Religion & Ideology*, 2014. Vol. 15. No. 1. p. 1. Elérhetőség: <https://www.tandfonline.com/doi/epdf/10.1080/21567689.2013.849587?needAccess=true&role=button> (Utolsó letöltés dátuma: 2022. 12. 29.)

Ugyanakkor Ben-Gurion gondolatával szemben már Ben-Gurion vezető kortárs gondolkodói (Akiva Ernst Simon, Baruch Kurzweil, Yeshayau Leibowitz) is jelentős kritikát fejtettek ki, miszerint a messianisztikus hagyományok szekularizálása és beemelése a modern nemzetállami keretek közé a zsidó nacionalizmus radikalizálódásához és a *kánaánizmus*³⁷ megerősödéséhez fog vezetni.³⁸

A Ben-Gurion irányvonalához igazodó szocialista gondolkodású cionisták a cionizmust egy, az ország politikai vezetésének akaratának megfelelő utópikus (az „új héber ember”) nacionalista-szocialista ideológiává kívánták transzformálni, amely képes integrálni a bevándorlókat és erősíteni az új állam társadalmi kohézióját.³⁹ Az új héber ember úttörő („*haluc*”), büszke, öntudatos és feláldozó (életét az állam létrehozásának szenteli), szemben a diaszpóra asszimilált közösségeivel. Ennek megvalósulása a *kibucokban*⁴⁰ érhető tetten, amelyek működését az önálló gazdálkodás és az önvédelem jellemezte.⁴¹ A hatvanas évektől kezdődően, különösen Ben-Gurion politikából való távozását és a hatnapos háborút követően azonban egyre jelentősebb teret nyertek a vallásos jellegek a cionista mozgalomban.⁴²

3.2 A vallásos cionizmus

A vallásos cionizmus kialakulása a szekulárisnak tekintett cionizmus és a vallásos zsidó közösségek ellentmondásos viszonyrendszerének konfliktusos fejlődéséhez köthető. A konfliktus forrását Izrael világi eszközökkel való létrehozásának gondolata jelentette, amelyet a vallásos zsidó közösség elutasított, mivel a bibliai zsidó entitás létrejöttét a judaizmus messiásának eljövételéhez kötötték.

³⁷ A kánaánita gondolkodás alapja, hogy a földterület határozza meg az azon élő nép nemzeti identitását. Noha ez magában hordozná a lehetőséget egy palesztin-zsidó közös nevezőnek is, a kánaánizmus mégis a hetvenes-nyolcvanas évek vallásos cionista mozgalmakban jelent meg kohéziós erőként, azáltal, hogy a vallásos cionisták „Izrael Földjének” (nem összekeverendő a politikai Izrael Állammal) elemeit abszolút tényezővé emelték az ideológiájukban, ezáltal megerősítve a megszállt területek iránti követeléseiket. Forrás: Uo. p. 367.

³⁸ Forrás: Uo. p. 363.

³⁹ Forrás: AVINERI, Shlomo: *A modern cionizmus kialakulása. A zsidó állam szellemi gyökerei*. Századvég (Könyvtár) Kiadó, Budapest, 1994. ISBN 963 8384 77 8. p. 185.

⁴⁰ Olyan, eredetileg földműveléssel foglalkozó kisebb gazdaságok, amelyek a kollektív tulajdonlás elve alapján jöttek létre a XX. század eleji aliya hullámok során. A *kibucok* másik formája a *mosáv*, amelyben csupán egyes, főképpen a termelőeszközök tartoztak kollektív tulajdonba, más értékek esetében engedélyezett volt a magántulajdonlás.

⁴¹ Forrás: LEITMANN Beatrix Laura: *Az izraeli nemzeti tudat kialakulása a XIX. század végétől napjainkig*. (PhD értekezés) Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Történelemtudományi Doktori Iskola, Új és Jelenkori Egyetemes Történelem Program, 2007. p. 31.

⁴² Forrás: Uo. 76.

Gondolkodásukban teljes mértékben elutasították egy politikai entitás létrehozását, egyes ultravallásos csoportok pedig magát a bevándorlást is elutasították, tekintettel a judaizmus azon értelmezésére, hogy őseik földjére a zsidók csak meghalni mehetnek, hogy a messiás eljövetelkor feltámadjanak.⁴³ Ugyanakkor egyes vallásos csoportok pragmatikusabban álltak a cionista mozgalom törekvéseihez.

Az egyik ilyen megközelítés a cionizmusra ugyan pozitív politikai törekvésként tekintett, de nem tulajdonított annak vallásos jelentőséget. Ennek első meghatározó képviselője Smuél Mohilever rabbi volt, aki a zsidóság üldöztetésének megszüntethetőségéből, a zsidóság túlélési lehetőségéből vezette le a cionista törekvések pozitív voltát. Jelentősége a vallásos cionizmus történetében kiemelkedő, tekintettel arra, hogy 1893-ben ő dolgozta ki a későbbiekben rendkívül befolyásossá váló vallásos cionista *Mizrahi* mozgalom keretrendszerét.⁴⁴

A *Mizrahi* ideológia törekvése volt, hogy a zsidó hagyományokat megőrizték a nemzetivé váló közösség mindennapjainak részeként. A *Mizrahi* mozgalom számára ugyanakkor az állam nem vált központi kérdéssé, ahogyan Simcha Friedmann fogalmazott, a zsidók kaptak egy országot, így biztosított számukra a szabadság, a feladatuk pedig megmutatni, hogy megpróbáltatásoktól mentesen példaértékűen tudják megtartani a vallásos parancsolatokat.⁴⁵

A másik megközelítés a cionista mozgalmat a megváltás folyamatának részének tekinti, ahogyan az abban résztvevő szekuláris szereplőket egyaránt, még ha ennek nincsenek is tudatában. Ennek a megközelítésnek a legfontosabb képviselője Avraham Jichák Hacohen Kook rabbi volt, akinek a fiával, Tzvi Yehudah Hacohen Kook rabbi nézeteivel rendkívül meghatározóvá váltak a létrejött zsidó állam XX. századi politikai átalakulásában. Gondolkodásában, noha a szekuláris cionizmust teljes mértékben tévedésnek tartotta, ugyanakkor magát a cionista mozgalmat a Teremtő akaratából fakadónak tekintette, ezért fontosnak tartotta az aktív együttműködést a cionizmus szekuláris képviselőivel is. Avraham Kook rabbi fia, Tzvi Kook rabbi tovább pontosította édesapja gondolatmenetét, amely a vallásos cionista gondolkodás alapjává vált, miszerint a megváltás az ígéret földjének tökéletes birtokbavételén keresztül valósul meg, így a parancsolatok megtartása mellett fontos tényezővé vált az állam megalapítása és annak felvirágoztatása is.⁴⁶

⁴³ Forrás: Uo. 16.

⁴⁴ Forrás: *Samuel Mohilever*” Jewish Virtual Library, elérhetőség: <https://www.jewishvirtuallibrary.org/samuel-mohilever> (Utolsó letöltés dátuma: 2021. 11. 17.)

⁴⁵ Forrás: „*Israel – A vallásos cionizmus történeti szempontból*” Zsido.com, elérhetőség: <https://zsido.com/fejezetek/izrael-a-vallasos-cionizmus-torteneti-szemponbol/> (Utolsó letöltés dátuma: 2021. 11. 17.)

⁴⁶ Forrás: Uo.

A vallásos cionista gondolatnak ekkor már született kortárs kritikája, amely a politikai teológia irányából közelítette meg a kérdést. Hermann Cohen a *Religion und Zionismus* című művében úgy fogalmazott, hogy a judaizmusra való hivatkozás a cionizmusban, a messianizmus nacionalizálása, „kisajátítása” a zsidó nemzetre vonatkozólag tagadja a mindenható univerzalitását.⁴⁷

Az idősebb és ifjabb Kook rabbik mellett kiemelendő még a szarajevói Jehuda Alkalai rabbi gondolkodása, miszerint a messiás nem „hirtelen” fog visszatérni, hanem szükséges előkészítő lépéseket tenni hozzá.⁴⁸ A vallásos cionizmus kialakulásában megemlítendő még Natonek József magyarországi ortodox rabbi szerepe is, aki a *Polgári malaszt* című művében a nemzeti törekvésekkel szemben a diaszpóra zsidóság egyenjogúsági törekvéseit a vallásból kitérő vagy áttérő zsidók „bálványimádásához” hasonlította.⁴⁹

A vallásos cionizmus a hatvanas évektől új lendületet nyert, miután a Ben-Gurion-hoz kapcsolódó új homogén és egységes zsidó politikai kultúra a társadalmi kiüresedés és fáradtság jeleit mutatta magán, így felerősödtek a társadalmi törésvonalak és az egyes társadalmi csoportokhoz kapcsolódó politikai mozgalmak.⁵⁰

A vallásos cionizmus előtérbe kerülését igazán a hatnapos háborúban aratott győzelem segítette elő, amely során Izrael megsokszorozta a kiterjedését⁵¹, több, vallási szempontból kiemelt jelentőségű terület (például Hebron) mellett elérte Jeruzsálem egyesítését is és ismételten zsidó fennhatóság alá helyezte az Óvárost, benne a Siratófallal. A túlerőben lévő környező arab országok felett aratott gyors és döntő győzelmet követően az izraeli társadalmat egy erősen nacionalista, egyben vallásos messianisztikus érzés hatotta át.⁵²

⁴⁷ BARASH, Jeffrey Andrew: *Politics and Theology: The Debate on Zionism between Hermann Cohen and Martin Buber*. In: MENDES-FLOHR, Paul (szerk.): *Dialogue as a Trans-disciplinary Concept – Martin Buber's Philosophy of Dialogue and its Contemporary Reception*. De Gruyter, 2015. ISBN 978 311 04 022 23. p. 54.

⁴⁸ Forrás: LEITMANN Beatrix Laura: *Az izraeli nemzeti tudat kialakulása a XIX. század végétől napjainkig*. (PhD értekezés) Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Történelemtudományi Doktori Iskola, Új és Jelenkori Egyetemes Történelem Program, 2007. p. 35.

⁴⁹ Forrás: Uo. pp. 35-36.

⁵⁰ Forrás: Uo. 73.

⁵¹ Nagyságrendileg 67.000 km² került izraeli megszállás alá, ez háromszor akkora terület volt, mint Izrael Állam nemzetközileg elismert kiterjedése (~20.000 km²).

⁵² Forrás: „How the Six-Day War Transformed Religion” The Atlantic, elérhetőség: <https://www.theatlantic.com/international/archive/2017/06/how-the-six-day-war-changed-religion/528981/> (Utolsó letöltés dátuma: 2021. 11. 17.)

Az 1967-es háborút követő időszakot a kutatók döntő többsége jól elválasztható mérföldkönek tekintik, az úgynevezett *hadata* („religionization”) kezdetének.⁵³ A vallásos cionisták a katonai győzelmet a Teremtő akarataként magyarázták és a messiás közelgő visszatérésének jeleként azonosították.⁵⁴ Az 1973-as jóm kippuri háború okozta társadalmi döbbenet tovább erodálta a lakosság bizalmát a *mamlakhtiyut*-alapján szerveződő állameszményben⁵⁵ és erősítette a vallásos cionista gondolatokat, amely ezt követően szorosan összefonódott a megszállt területeken létrejövő telepesszmozgalommal, különösen a hetvenes években a *Gush Emunim*⁵⁶ mozgalom által, amely az izraeli kormány mérsékeltebb hozzáállásával szemben az izraeli ellenőrzés alatt álló területek aktív zsidó benépesítéséért küzdött. Az 1977-es jobboldali belpolitikai fordulatot követően pedig megnyílt a vallásos cionisták politikai térnyerésének lehetősége és a telepesszmozgalom rendkívül erőteljes fejlődése előtt az út, amelynek következménye napjainkban a politikai életben betöltött meghatározó szerepük.

3.3 Összegzés

Áttekintve a cionizmus fejlődéstörténetét, jól érzékelhető, hogyan váltotta fel fokozatosan a vallásos cionizmus a szekulárisabb jellegű politikai cionizmus gondolatát. Ezen folyamat megértéséhez azonban célszerű mélységében is megvizsgálni a szekulárisnak tekintett politikai cionizmus ideológia tartalmát, hogy valóban beszélhetünk-e éles választóvonalról a hatvanas évek cionista irányváltásában.

⁵³ Forrás: PELED, Yoav – PELED, Horit Herman: *The Religionization of Israeli Society*. Elérhetőség: https://www.researchgate.net/publication/323995664_The_Religionization_of_Israeli_Society (Utolsó letöltés dátuma: 2023. 01. 02.)

⁵⁴ Forrás: „Zionism: Radical Messianic Zionism” Jewish Virtual Library, elérhetőség: <https://www.jewishvirtuallibrary.org/radical-messianic-zionism> (Utolsó letöltés dátuma: 2021. 11. 17.)

⁵⁵ Forrás: BAR-MAOZ, Moria: *A Theory on the Involvement of Religion in National Security Policy Formulation and Implementation: The Case of Israel before and after the Religionization of Its Security Environment*. Elérhetőség: https://www.researchgate.net/publication/341134315_A_Theory_on_the_Involvement_of_Religion_in_National_Security_Policy_Formulation_and_Implementation_The_Case_of_Israel_Before_and_After_the_Religionization_of_its_Security_Environment (Utolsó letöltés dátuma: 2023. 01. 02.) és MOUSAVI, Hamed: *A Cultural Approach to Foreign Policy Analysis: The Role of Political Ideologies in Shaping Israeli Policy Toward the Peace Process*. PhD thesis, Carleton University, Ottawa, Ontario, Canada, 2015. pp. 19-194. Elérhetőség: https://curve.carleton.ca/system/files/etd/6909b1ca-9dab-470e-9eee-936da6e3454c/etd_pdf/6d0b3f0b05fc78a120e337fbb8d39125/mousavi-aculturalapproachtoforeignpolicyanalysis.pdf (Utolsó letöltés dátuma: 2023. 01. 03.)

⁵⁶ Szabadfordításban: a hívők csoportja.

4. A CIONIZMUS VALLÁSOSSÁGA

Ugyan a cionista mozgalmat alapvetően egy nacionalista, inkább szekuláris jellegű ideológiának tekintik, a protocionizmus időszak gondolkodóinak megközelítésében döntően fellelhetők a vallási vonások. Ennek oka, hogy a XIX. században a *haszkala* eszmeiségében a nép-jelleg mellett továbbra is meghatározó maradt a judaizmus közösségformáló hatása, másképpen: a zsidóság népvoltának vallásos jellege, egyúttal a vallás népi alapú felfogásának következtében nem lehetséges a két tényező éles különválasztása.⁵⁷ Ebből kifolyólag, az európai felvilágosodás hatására meginduló két folyamat, a *haszkala* által szorgalmazott emancipáció, illetve az emancipációt és alapvetően a felvilágosodás modernitását elutasító vallásos ortodoxia ugyanabba az irányba mutat: a zsidó nacionalizmust nem lehet értelmezni a judaizmus hagyományai nélkül, ahogyan a modernitással szemben megerősödő vallásos törekvések is a zsidóság a többségi társadalomtól való fokozatos elkülönüléséhez vezettek, ezáltal erősítve a nacionalizmus fejlődését és az önálló nemzet létrehozására való törekvést.

Jól mutatja ezt Moses Hatam Szofer német rabbi esete, aki a *haszkala* elterjedése miatt alakított vallási iskolát (jesivát) Pozsonyban, ahol az emancipáció és a társadalmi betagozódás ellenében szorgalmazta a nemzetté válás szükségességét.⁵⁸ Hasonló gondolatokat fogalmazott meg a dolgozatban már megnevezett Jehuda Alkalai rabbi és Natonek József rabbi, akik a vallásos szellemiségük mellett jelentős szekuláris törekvéseket is megfogalmaztak, például a héber nyelv modernizálását vagy a palesztinai mezőgazdasági tevékenység kialakítását.⁵⁹

Nagyon fontos gondolkodó a vizsgálat szempontjából Heinrich Graetz, aki azt kutatta, hogy hogyan tudott fennmaradni a zsidóság a történelem során. Ezen vizsgálataiban Graetz két magyarázattal szolgált: egyrészt a judaizmus pozitivista, konkrét és jövőorientált vallás, másrészt pedig, hogy a judaizmus egy politikailag is erősen meghatározó vallás, amely nem különíthető el a közösségtől (a népi jellegétől), ez pedig gátja volt a teljes asszimilációnak, egyben az emancipációs törekvéseknek.⁶⁰

⁵⁷ Forrás: „Izrael – A vallásos cionizmus történeti szempontból” Zsido.com, elérhetőség: <https://zsido.com/fejezetek/izrael-a-vallasos-cionizmus-torteneti-szemponthol/> (Utolsó letöltés dátuma: 2021. 11. 17.)

⁵⁸ Forrás: GRÜNHUT Zoltán: *Önkormányzás és telepítéspolitika Izraelben*. (PhD értekezés) Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Interdiszciplináris Doktori Iskola, Politikatudományi Doktori Program, 2012. p. 17.

⁵⁹ Forrás: Uo. pp. 17-19.

⁶⁰ Forrás: BABARCZY Eszter fordításában: AVINERI, Shlomo: *A modern cionizmus kialakulása*. Századvég Kiadó, Budapest, 1994. ISBN 963 8384 77 8. pp. 40-42.

Amennyiben azonban a judaizmus a cionizmus időszakát megelőzően is szorosan összefonódott a zsidóság protonacionalista jellegével, tekintettel a vallás népi jellegére, ez fordított esetben is igaznak tekintendő, lévén a nacionalista törekvések az önálló állam létrehozására nem értelmezhetőek a közösséget összetartó vallás, valamint a vallási hagyományok nélkül.

Mindezek ellenére a XIX. század végi cionista gondolkodók esetében számos jele van annak, hogy a nacionalista ideológiai keretrendszerükben tagadták annak vallásos jellegét.⁶¹ Ennek az ellentmondásnak a feloldására kínál megoldást a politikai teológia elmélete, mégpedig, hogy a modern cionizmus fogalmai tekinthetők a judaizmus szekularizált elemeinek. Ilyen szekularizált elemnek tekintendő eleve a bibliai Szentföld területe vagy az ókori liturgikus héber nyelv modernizálása a jiddis nyelv kiváltására. A területi cionizmus ideológiájában érhető leginkább tetten a politikai teológiában leírt szekularizáció, ugyanis a kánaánizmus a bibliai Izrael földjének és a héber kultúra felújítására buzdította a zsidóságot.⁶²

Külön érdemes megvizsgálni David Ben-Gurion és a szocialista cionista mozgalom „új héber ember” koncepcióját, amelyet a leendő szekuláris Izrael Állam polgárának tekintettek. Ezen identitás kialakításához azonban olyan nemzeti mítoszok voltak szükségesek, amelyek megtalálhatóak voltak szerte az európai nacionalista mozgalmakban. A cionista mozgalom így a bibliai történetekben kerestek alátámasztást a modern zsidó nemzettudat kialakításához, ennek céljából az ókori zsidó történelem a babiloni száműzetés vége és a második templom lerombolása közötti időszakot választották az integráló nemzeti hőseik és mítoszaik meghatározásához.

Fontos ebből kiemelni a második templom lerombolásához való viszonyítást, amely jelezte, hogy a szekulárisnak tekintett „új héber ember” identitás szerves része volt a diaszpóra korszakot meghatározó zsinagóga-judaizmust megelőző, templom-judaizmus gondolata.

Hedva Ben Israel izraeli szociológus szerint a cionizmus, mint nemzeti ideológia önmagában, a klasszikus zsidó kultúra elemei nélkül nem tudott egy integratív egész keretrendszeré válni, így a modern zsidó nacionalizmus gyakorlatilag a bibliai zsidó nép képéből táplálkozott.⁶³

⁶¹ Forrás: Uo. p. 22.

⁶² Forrás: LEITMANN Beatrix Laura: *Az izraeli nemzeti tudat kialakulása a XIX. század végétől napjainkig*. (PhD értekezés) Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Történelemtudomány Doktori Iskola, Új és Jelenkori Egyetemes Történelem Program, 2007. p. 23.

⁶³ Forrás: Uo. p. 25.

Hasonló álláspontot képviselt Ehad Háám, aki szerint a zsidóság legfőbb nemzeti jellege a judaizmusból fakadó erkölcs, azt az etatista felfogást pedig elvetette, miszerint az önálló zsidó állam, mint a nemzeti lét abszolút lényege lenne.⁶⁴ Ebből kifolyólag politikai teológia keretrendszerében a zsidó nemzetállam, mint politikai szuverén, nem értelmezhető tisztán szekuláris értelemben, lévén a közös nemzeti identitás, valamint az állam megalapításának legitimiációs alapját a vallási hagyományokból vezették le a cionisták. Ennek legeklektikusabb példája, hogy a modern izraeli jogszabályok is *halachikusan*⁶⁵, azaz vallási alapon, anyagi ágon rendelkeznek az egyének zsidóságáról.

4.1 Összegzés

Figyelembe véve a leírtakat, összegzésképpen megállapítható, hogy önmagában a politikai teológia elméletének megfelelően a cionizmus nem tekinthető tisztán szekuláris politikai ideológiának, az mélyen a judaizmusban gyökeredzik. Ez magyarázatot ad arra, hogyan erősödhetett meg a zsidó nacionalizmus vallásos jellege a hatvanas évektől kezdődően annyira, hogy napjainkra egyértelműen dominánssá váljon a belpolitikai dimenzióban.

5. LEHETSÉGES POLITIKAI KÖVETKEZMÉNYEK

Tekintettel a vallásos cionisták jelenlegi döntő politikai befolyására, de nem kizárólag rájuk vonatkozólag, szükségeszerű megvizsgálni a politikai teológia elméletének lehetséges tényleges politikai következményeit, az elméletből fakadó strukturális analógiákat az izraeli bel- és külpolitikában.

⁶⁴ Forrás: Uo. p. 26.

⁶⁵ A Halacha a törvények összességét jelenti, amely a bibliai időköt követően a zsidók életét irányítja világszerte.

5.1 A belpolitikai szereplők tekintetében

Először is érdemes megnézni a politikai teológia szuverénjének megvalósulását a politikai szereplők körében. Négy évnyi belpolitikai instabilitás és sorozatos választások után⁶⁶ 2022. december 29-én tette le az esküjét a Benjamin Netanyahu vezette, önmagát is következetesen szélsőjobboldalinak minősítő kormány.⁶⁷ Az új kormánykoalíciót alkotó pártok közül a témakör szempontjából kiemelendő a Bezalel Smotrich által vezetett vallásos cionista, valamint Itamar Ben-Gvir Zsidó Erő (*Otzma Yehudit*) – noha a koalícióban részes ultraortodox Egyesült Tóra Judaizmus, Shas és a Noam pártok is vallási alapon határozzák meg magukat és politikájukat, azokban kevésbé domináns az etno-nacionalista jelleg és megjelennek anti-cionista elemek is köztük.⁶⁸ Az új kormánykoalíció tagjai jelentős nyílt ellenérzéseket váltott ki nem csupán a palesztin fél, hanem a nemzetközi közösség egésze részéről, beleértve az Izraellel különleges kapcsolatban álló Egyesült Államokat is. A kritikák középpontjában elsősorban – de szintén ellenkezés kísérte az ultraortodox pártok szegregációs és LMBTQ-ellenes, valamint a Likud igazságügyi rendszer átalakítására irányuló terveit is – Itamar Ben-Gvir és Bezalel Smotrich személyei, valamint az általuk képviselt politikák álltak.⁶⁹

⁶⁶ 2018 végén Avigdor Lieberman akkori védelmi miniszter felmondta a kormánykoalíciót egy Hamással kötött tűzszünet miatt, amely előrehozott választásokhoz vezetett 2019-ben, először áprilisban, majd a politikai patthelyzet okán szeptemberben. Miután a 2019 szeptemberi választások is patthelyzettel végződtek, 2020 márciusában újabb – patthelyzettel végződő – választásra került sor, a koronavírus-válságra való tekintettel azonban jobb- és baloldali egységkormány alakult, amely azonban még az év végén felbomlott. A 2021 márciusi választást követően egy széleskörű, alapvetően Benjamin Netanyahu személye ellen szerveződő szélsőjobboldaltól szélsőbaloldalig és arab pártokig terjedő kormánykoalíció jött létre, amely egy évig tudta megőrizni szűk többségét. A 2022 őszén tartott választásokon a jobboldali és szélsőjobboldali pártok jelentősen megerősödtek, amelynek következtében – a felszínen – stabil többséggel tudtak kormányt alakítani, véget vetve ezzel a belpolitikai instabilitásnak.

⁶⁷ Forrás: „*Knesset to swear in Israel's 37th government as Netanyahu returns to power*” Times of Israel, 2022. 12. 29. Elérhetőség: <https://www.timesofisrael.com/knesset-to-swear-in-israels-37th-government-as-netanyahu-returns-to-power/> (Utolsó letöltés dátuma: 2023. 01. 02.)

⁶⁸ POLLOCK, David – HERMANN, Tamar: *The Increasingly Right Stuff: Religious Parties in Israel's Upcoming Election*. Washington Institute for Near East Policy, 2019. 09. 05. Elérhetőség: <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/increasingly-right-stuff-religious-parties-israels-upcoming-election> (Utolsó letöltés dátuma: 2023. 01. 02.)

⁶⁹ Ld.: ABRAMS, Elliott: *Israel's Election: What to Think About Religious Zionists, Netanyahu, and Tales of Doomsday*. Council on Foreign Relations, 2022. 11. 06. Elérhetőség: <https://www.cfr.org/blog/israels-election-what-think-about-religious-zionists-netanyahu-and-tales-doomsday> (Utolsó letöltés dátuma: 2023. 01. 02.)

A dolgozat témakörét illetően különösen Itamar Ben-Gvir személye és a Zsidó Erő párt által képviselt politikai gondolkodás releváns. Ben-Gvir, aki az új kormányban „nemzeti biztonsági” miniszterként fogja felügyelni a rendőrséget, a kilencvenes évek óta ismert, „hírhedt” szélsőséges belpolitikai szereplő, akinek gondolkodására nagy hatással volt a nézeteinek radikalizmusa miatt terroristának minősített Meir Kahane és a hívei által képviselt kahanizmus.⁷⁰

A kahanizmus ideológiája az 1967-es háború után megerősödött vallásos cionizmus Abraham Isaac Kook által kidolgozott gondolatának egy organikus „fejlődése”, miszerint Izrael egy eszköz a megváltás eléréséhez, a kahanizmus azonban az abszolút territorializmust (ld.: kánaánizmus) támogatta.⁷¹ Kahane cionizmusa számára a hódítás, az „Izrael földje” feletti ellenőrzés megszerzése abszolút cél volt, egyúttal elutasította a cionizmus szekuláris elemeit, tagadta Izraelnek, mint „államnak” („állam az államok között”) a szükségességét, a zsidó politikai entitást csupán eszköznek tekintette a hódításban.⁷² A kahanizmus Izrael Államra gyakorolt veszélyét két konkrét ügyben lehet leginkább érzékeltetni: egyrésről a nyolcvanas években, a *Gush Emunim* vallásos cionista mozgalom és kahanista szimpatizánsokból létrejött Zsidó Földalatti Mozgalom (Jewish Underground) összeesküvést szervezett a Templom-hegyen található Szikladóm és Al-Aksza-mecset felrobbantására, hogy annak helyén felépíthessék a Harmadik Templomot.⁷³

⁷⁰ Ben-Gvir a kilencvenes években, az első palesztin intifádát (nemzeti felkelés) követően csatlakozott a radikális *Moledet* mozgalomhoz, amelynek deklarált célja volt az arabok deportálása az Izrael ellenőrzése alatt álló területekről. Ezt követően csatlakozott a Kach-párthoz, amely az arab lakosság kiűzése mellett a zsidó állam teokratikus átalakítását szorgalmazta, amelyben a nem zsidó lakosságot megfosztották volna állampolgárságuktól. Országos ismertségét az okozta, hogy megmozdulásokat szervezett ellene és nyíltan fenyegette Jitzak Rabin izraeli miniszterelnököt, közvetlenül a halálát okozó merénylete előtt. Noha állítása szerint több, mint 50 alkalommal fogták perbe terrorizmus vádjával, ügyvédként praktizált, fő profilja a szélsőjobboldali radikális szereplők védelme volt. Bővebben: AFRIAT, Johanna: *Itamar Ben-Gvir: The controversial minister*. i24News, 2022. 12. 29. Elérhetőség: <https://www.i24news.tv/en/news/israel/politics/1672310520-itamar-ben-gvir-the-controversial> (Utolsó letöltés dátuma: 2023. 01. 02.) „Nemzeti biztonsági” miniszterként – egy személyére szabott törvény által – kibővített jogokat kapott a rendőrség irányításában, amely kiterjed a nyomozások irányelveinek meghatározására is. Forrás: ALTERMAN, Owen: *Israel: Passed law grants Ben-Gvir unprecedented power over police*. i24News, 2022. 12. 28. Elérhetőség: <https://www.i24news.tv/en/news/israel/politics/1672228055-israel-knesset-passes-law-granting-ben-gvir-unprecedented-power-over-police> (Utolsó letöltés dátuma: 2023. 01. 02.)

⁷¹ Forrás: GOLDMAN, Samuel: *The Apocalyptic Visions of Jacob Taubes and Meir Kahane*. Mosaic, 2022. 05. 05. Elérhetőség: <https://mosaicmagazine.com/essay/history-ideas/2022/07/the-apocalyptic-visions-of-jacob-taubes-and-meir-kahane/> (Utolsó letöltés dátuma: 2023. 01. 02.)

⁷² Forrás: MAGID, Shaul: *Kahane Won - How the radical rabbi's ideas and disciples took over Israeli politics, and why it's dangerous*. Tablet, 2019. 03. 15. Elérhetőség: <https://www.tabletmag.com/sections/israel-middle-east/articles/kahane-won> (Utolsó letöltés dátuma: 2023. 01. 02.)

⁷³ A Zsidó Földalatti Mozgalomról ld. bővebben: FRIEDMAN, Robert I.: *Inside the Jewish Terrorist Underground*. In: *Journal of Palestine Studies*, Vol. 15. No. 2. Elérhetőség: <https://www.jstor.org/stable/pdf/2536853.pdf> (Utolsó letöltés dátuma: 2023. 01. 02.); valamint a 2017-ben készült dokumentumfilmet: <https://www.imdb.com/title/tt7638152/>

Az összeesküvést végül az izraeli Shin Bet belbiztonsági-elhárító szolgálat számolta fel, de a Zsidó Földalatti Mozgalom az addigi tevékenysége során több terrortámadást is végrehajtott a megszállt területek palesztin lakosságával szemben. A másik, Izrael modern történetének egyik kiemelt mozzanata volt Baruch Goldstein – a kahanista párt tagja és Meir Kabane nyílt követője – által 1994-ben elkövetett hebroni mészárlása, amikor a zsidó Purim ünnepekor betört a hebroni nagymecsetbe és 29 palesztint végzett ki, valamint további 125 főt sebesített meg.⁷⁴

A politikai teológiai vizsgálat szempontjából fontos még kiemelni a 2018-as, Izrael Államot zsidó nemzetállamnak deklaráló alaptörvényt, amely úgy fogalmaz Izrael Államot illetően, hogy „zsidó és demokratikus” országnak tekintendő, tehát szétválasztja az állami identításban a demokratikus és zsidó elemeket, azt sugallva, hogy a nemzetállami karakterisztikák és törekvések a demokratikus értékek mellett, adott esetben azokon felül értelmezendők.⁷⁵ Ebben szintén erősen érzékelhető a cionizmus tekintetében a politikai teológiának alkotmányos kivétele, hiszen a zsidó nemzetállam a kifejtettek szerint nem értelmezhető szekuláris absztrakcióként.

5.2 A biztonság- és védelempolitika tekintetében

A vallásos cionizmus megerősödése, a szekuralizált vallási elemek jelentőségének növekedése – azok reszakralizációjával, azaz a *hadata* által – szintén a hatnapos háborút követően vált érzékelhető tényezővé a biztonság- és védelempolitikában, tekintettel a háborúban elfoglalt területekkel kapcsolatos izraeli döntésekre. A vallásos cionista mozgalom – amely addig leginkább a *halacha*, azaz a vallási törvények politikai érvényesítésére törekedett – új fókuszává a megszállt területek megtartása és „Izrael földjének” benépesítése vált, a „területet a békéért” -elv abszolút elutasításával. Zvi Yehuda Kook vallásos cionista rabbi a nemzetközi közösség – különösen Henry Kissinger (akkor) amerikai külügyminiszter – nyomásgyakorlására úgy reagált, hogy Izrael győzelme a Teremtő akarata, és a világi törvények másodlagosnak minősülnek.⁷⁶

⁷⁴ A hebroni mészárlás vallási háttéréről ld. bővebben: PAINE, Robert: *Behind the Hebron Massacre*, 1994. In: *Anthropology Today*, 1995. Vol. 11. No. 1. Elérhetőség: https://www.jstor.org/stable/2783318#metadata_info_tab_contents (Utolsó letöltés dátuma: 2023. 01. 02.)

⁷⁵ Forrás: PETERS, Joel – PINFOLD, Rob Geist: *Understanding Israel – Political Societal and Security Challenges*. Routledge, 2019. ISBN 978 1 138 12564 3. p. 41.

⁷⁶ Forrás: MOUSAVI, Hamed: *A Cultural Approach to Foreign Policy Analysis: The Role of Political Ideologies in Shaping Israeli Policy Toward the Peace Process*. PhD thesis, Carleton University, Ottawa, Ontario, Canada, 2015. pp. 227-228. Elérhetőség: https://curve.carleton.ca/system/files/etd/6909b1ca-9dab-470e-9eee-936da6e3454c/etd_pdf/6d0b3f0b05fc78a120e337fbb8d39125/mousavi-aculturalapproachtoforeignpolicyanalysis.pdf (Utolsó letöltés dátuma: 2023. 01. 03.)

A vallásos cionista mozgalom intézményesült politikai pártjában előtérbe kerülő új vezetők számára olyannyira meghatározóvá vált a territoriális-központú gondolkodás, hogy az önmagában vallási jelleget öltött.⁷⁷ A vallásos cionisták térnyerése a biztonság- és védelempolitikában – amely a kilencvenes évektől kezdődően kiegészült az addig inkább anti-cionista ultra-ortodox pártok növekvő ezirányú érdeklődésével is⁷⁸ – szűkítette a mindenkori izraeli kormány mozgásterét az arab-izraeli és a palesztin-izraeli békefolyamatokban, a területi koncessziókat illetően. Noha sem az Egyiptommal kötött Camp David-i békeegyezményt, az oslo-i békemegállapodásokat, sem pedig a 2005-ös egyoldalú gázai (és kisebb mértékben ciszjordániai) kivonást nem tudták megakadályozni, kisebb mértékben befolyásolni tudták a megszállt területekkel kapcsolatos kormányzati politikát – kiemelendő, hogy vallási okokból: így maradt izraeli ellenőrzés alatt Hebronban József sírja az oslo-i folyamat során, és került a (izraeli terminus szerint) „terrorizmus elleni biztonsági falon” belülre Ráhel sírja Betlehemben.⁷⁹

Jelentős biztonsági kihívást és kockázatot rejt magában az Izraeli Védelmi Erők teokratizálódása. Noha az ultraortodox lakosság adott feltételek mentén mentesül a sorkatonai szolgálat alól, a vallásos cionista lakosság és egyes ultraortodox közösségek tagjai is szolgálatot teljesítenek a fegyveres erők kötelékében. Számarányuk az elmúlt évtizedben már elérte a haderő harcoló állományának harmadát.⁸⁰ Mindez olyan következményeket von magával, mint a harcérintkezés szabályainak (rules of engagement), a kiképzés és gyakorlatoztatás vagy az ellátás felülvizsgálása a vallási szempontok mentén.

⁷⁷ Forrás: BAUMGART, Claudia: *Religious Zionism and Israeli Foreign Policy*. Cornell University Peace Studies Program, 2006. p. 16. Elérhetőség: https://www.files.ethz.ch/isn/27212/Religious_Zionism.pdf (Utolsó letöltés dátuma: 2023. 01. 03.)

⁷⁸ Forrás: Uo. p. 18.

⁷⁹ Forrás: BAR-MAOZ, Moria: *A Theory on the Involvement of Religion in National Security Policy Formulation and Implementation: The Case of Israel before and after the Religionization of Its Security Environment*. p. 10. Elérhetőség: https://www.researchgate.net/publication/341134315_A_Theory_on_the_Involvement_of_Religion_in_National_Security_Policy_Formulation_and_Implementation_The_Case_of_Israel_Before_and_After_the_Religionization_of_its_Security_Environment (Utolsó letöltés dátuma: 2023. 01. 02.)

⁸⁰ Forrás: COHEN, Stuart A.: *Dilemmas of Military Service in Israel: The Religious Dimension*. In: The Torah U-Madda Journal, 2004, Vol. 12. Elérhetőség: <https://www.jstor.org/stable/40914701> (Utolsó letöltés dátuma: 2023. 01. 03.)

Ebben a folyamatban ráadásul külső szereplőként megjelennek az adott vallási közösségek vezetői (rabbik és rebbék), akik vallási iránymutatásai következtében megbomlik a parancsuralmi lánc egysége is.⁸¹ A kettős irányítás kockázatát jól érzékelteti, hogy 1993-ban Shlomo Gorem volt főrabbi megtiltotta a vallásos katonáknak, hogy részt vegyenek a megszállt területek evakuálásában.⁸² Szintén a vallási vezetők befolyásának veszélyét mutatja, hogy a kilencvenes évektől kezdődően megjelent részükről azon álláspont, miszerint – a Kook-féle vallásos cionista vonalhoz hasonló érveléssel, de a kahanista messianizmusban meghatározott céllal – a szolgálatukkal Nagy-Izrael megteremtéséért és megvédéséért szolgálnak.⁸³ A Ciszjordániában diszlokáló vallásos cionista és az ultraortodox alegységek (döntően szeparatív módon szervezik őket, hogy kizárják például a nőkkel való érintkezés lehetőségét) esetében ebből kifolyólag arányaiban magasabb a palesztin lakossággal szemben elkövetett visszaélések száma.⁸⁴

Az izraeli biztonságpolitikai gondolkodásban jól azonosítható a politikai teológia alkotmányos kivételének tétele is. Tetten érhető ez például az offenzív nukleáris kapacitás kiépítésében, a külföldön végrehajtott fedett műveletekben (különösen a célzott likvidálásokban) vagy a telepesszozgalmat támogatásában, mindezen cselekmények ugyanis szembemennek a nemzetközileg elfogadott világi jogi normákkal. Ezen esetekben a szuverén (a zsidó állam) vélelmezett akaratának, tehát a biztonságának fenntartásának garantálására a zsidó politikai vezetők kívül helyezik magukat a „nemzetközi alkotmányos kereteken” és a rendkívüli állapotra (az állam létbiztonságát fenyegetőnek percepcionált esetekben) való tekintettel a jogrendszeren kívüli beavatkozást hajtanak végre.

⁸¹ Forrás: LEVY, Yagil: *The Theocratization of the Israeli Military*. In: *Armed Forces & Society*, 2014, Vol. 40, No. 2. p. 277. Elérhetőség: <https://www.jstor.org/stable/48609144> (Utolsó letöltés dátuma: 2023. 01. 03.)

⁸² Forrás: STEINBERG, Gerald M.: *Interpretations of Jewish Tradition on Democracy, Land, and Peace*. In: *Journal of Church and State*, 2001, Vol. 43, No. 1. p. 105. Elérhetőség: https://www.jstor.org/stable/23920015#metadata_info_tab_contents (Utolsó letöltés dátuma: 2023. 01. 03.)

⁸³ LEVY, Yagil: *The Theocratization of the Israeli Military*. In: *Armed Forces & Society*, 2014, Vol. 40, No. 2. p. 278. Elérhetőség: <https://www.jstor.org/stable/48609144> (Utolsó letöltés dátuma: 2023. 01. 03.)

⁸⁴ A leghírhedtebb, kizárólag ultraortodoxokból álló „Netzah Yehuda” zászlóalj a nemzetközi felháborodás nyomására (ideiglenesen) ki is vontak Ciszjordánia területéről, miután egy kihallgatása során életét veszítette egy palesztin-amerikai kettős állampolgár. Bővebben: FABIAN, Emanuel: *Religious unit with reputation of rights abuses to exit West Bank for first time*. *Times of Israel*, 2022. 12. 01. Elérhetőség: <https://www.timesofisrael.com/religious-unit-with-reputation-of-rights-abuses-to-exit-west-bank-for-first-time/> (Utolsó letöltés dátuma: 2023. 01. 03.)

5.3 A telepessmozgalom

Fontos itt kitérni a telepessmozgalom szerepére, amelynek fejlődésében egyértelműen azonosíthatók a vallási elemek, ugyanakkor a vallásos telepessmozgalom mellett nem lehet eltekinteni a nacionalista alapon szerveződő telepeseiktől. A zsidó nacionalizmusra alkotott hipotézis szerint a politikai erők kifejtett megállapítások (az alkotmányos kivételre való hajlandóság) alkalmazhatóak a telepésekre is, noha hatásuk többszörözött a telepeken lévő nagyszámú radikálisan vallásos cionista zsidók okán.⁸⁵

A MEGSZÁLLT TERÜLETEK DEMOGRÁFIÁJA			
TERÜLET	ÖSSZLAKOSSÁG	EBBŐL TELEPESEK	SZÁZALÉK
Ciszjordánia és Kelet-Jeruzsálem ⁸⁶	~ 2.950.000 fő ⁸⁷	~ 800.000 fő ⁸⁸	27%
Golán-fennsík	~ 48.000 fő ⁸⁹	~ 26.000 fő ⁹⁰	54%
IZRAEL ÁLLAM DEMOGRÁFIÁJA			
ÖSSZLAKOSSÁG		EBBŐL ZSIDÓ SZÁRMAZÁSÚ	SZÁZALÉK
~ 8.918.000 fő ⁹¹		~ 6.519.000 fő ⁹²	73%

1. számú táblázat: A megszállt területek és a telepések demográfiai viszonyrendszere, továbbá az etnikailag zsidónak tekinthető állampolgárok számaránya Izrael Államban. Saját szerkesztés, az adatok forrása lábjegyzetben jelölve.

A hetvenes évek jobboldali fordulatától kezdődően – a mértékében alacsonyabb volumenű és később vitatott sínai és a gázai kivonulások kivételével – a megszállt területeken létrejött zsidó telepessmozgalom létszámából (lásd 1. számú táblázat) fakadóan gyakorlatilag döntő bel- és külpolitikai tényezővé vált az elmúlt évtizedekben, lévén ha összességében vesszük az Izraelben és a megszállt területeken élő zsidó lakosság lélekszámát (~ 7.345.000 fő), akkor annak több, mint az egy tizedét (~ 11%) már a megszállt területeken élő telepések teszik ki.

⁸⁵ Lásd: KANE, Daniel: *The Changing Faces of Israel's Settlement Movement*. Mosaic, 2022. 08. 01. Elérhetőség: <https://mosaicmagazine.com/essay/israel-zionism/2022/08/the-changing-faces-of-israels-settlement-movement/> (Utolsó letöltés dátuma: 2023. 01. 03.) és KHATIB, Ibrahim: *Kahane Movement: Origins and Influence on Israeli Politics*. Fanack, 2022. 07. 28. Elérhetőség: <https://fanack.com/israel/politics-of-israel/kahane-movement-origins-and-influence-on-israeli-politics/> (Utolsó letöltés dátuma: 2023. 01. 03.)

⁸⁶ A nemzetközi adatbázisok alapvetően együttesen kezelik a két területet, figyelmen kívül hagyva az izraeli jogi szemszöveget.

⁸⁷ Az adatok forrása: West Bank. CIA World Factbook. Frissítve: 2021. 03. 04. Elérhetőség: <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/west-bank/#people-and-society> (Letöltés dátuma: 2021. 03. 15.)

⁸⁸ Az adatok forrása: KATZ, Yaakov: *West Bank Jewish Population Stats*. Frissítve: 2021. 01. 02. Elérhetőség: <https://westbankjewishpopulationstats.com/> (Letöltés dátuma: 2021. 03. 15.)

⁸⁹ Az adatok forrása: „Golan Heights: History & Overview”. Jewish Virtual Library. Frissítve: 2019. Elérhetőség: <https://www.jewishvirtuallibrary.org/history-and-overview-of-the-golan-heights> (Letöltés dátuma: 2021. 11. 17.)

⁹⁰ Az adatok forrása: Uo.

⁹¹ Az adatok forrása: „Population of Israel on the Eve of 2021”. Central Bureau of Statistics. Frissítve: 2020. 12. 31. Elérhetőség: <https://www.cbs.gov.il/en/mediarelease/Pages/2020/Population-of-Israel-on-the-Eve-of-2021.aspx> (Letöltés dátuma: 2021. 11. 17.) Korrigálva a Golán-fennsík és Kelet-Jeruzsálem adataival.

⁹² Az adatok forrása: Uo., szintén korrigálva.

Ha ehhez hozzávesszük a (ciszjordániai) telepések számának növekedését 2020-ban (2,62%)⁹³ és összehasonlítjuk Izrael lakosságának 2020-as növekedésével (1,7%)^{94,95}, érzékelhető, hogy a jövőben még nagyobb jelentőségre fognak szert tenni a telepések Izrael Állam bel- és külpolitikája, valamint biztonság- és védelempolitikája szempontjából.

6. ÖSSZEFOGLALÁS

Áttekintve a dolgozat vizsgálatát több megállapítást is lehet tenni annak tárgyára vonatkozólag. Egyrészt, hogy a cionizmus megfeleltethető a Carl Schmitt politikai teológiájának szempontjainak, ezáltal a politikai teológia megfelelő keretrendszernek tekinthető a cionizmus vizsgálatához. Megállapítható, hogy a szekulárisnak tekintett cionizmus nem választható el a judaizmus hagyományaitól, hogy valóban élesen szembeállítható legyen azzal, mint világinak tekintett nacionalista ideológia. Ez magyarázattal szolgálhat arra is, hogy miképpen válhatott a vallásos cionizmus oly dominánssá a zsidó állam belpolitikájában, lévén a következtések tekintetében nem a szekuláris ideológia szakralizálódott, hanem a cionizmusban meglévő vallásos hatások mértéke nőtt meg döntő mértékben.

Mindebből nem csupán elméleti, hanem valós politikai következményekre is lehet következtetni a bel- és külpolitikai, valamint biztonság- és védelempolitikai tendenciákra. A megismert példákon keresztül – mint Itamar Ben-Gvir politikai gondolatvilága, a telepemoszgalom radikalizmusa és robosztus jelenléte vagy a fegyveres erők teokratizálódása – érzékelhetővé válik, hogy a felszín alatt milyen összetett és súlyos kihívásokkal, valamint kockázatokkal kell majd megküzdenie Izrael Államnak a cionista ideológiai szakrális jellegéből fakadóan. Mindez általánosan is fontos tapasztalat és intő jel lehet a vallási elemek politikai szekuralizációját illetően.

Összességében megállapítható, hogy a politikai teológia alkalmas arra, hogy további vizsgálati keretrendszerként szolgáljon az izraeli bel- és külpolitika, különösen a biztonság- és védelempolitika elemzésére. A dolgozat megállapításaira építve további kutatás folytatható a témakörben, amelyekkel lehetőség nyílik az izraeli belpolitikai aktorok kapcsán a várható tendenciák vizsgálatára.

⁹³ Az adatok forrása: „*West Bank Jewish Population Stats*”. Frissítve: 2021. 01. 02. Elérhetőség: <https://westbankjewishpopulationstats.com/> (Utolsó letöltés dátuma: 2021. 11. 17.)

⁹⁴ Az adatok forrása: „*Population of Israel on the Eve of 2021*”. Central Bureau of Statistics. Frissítve: 2020. 12. 31. Elérhetőség: <https://www.cbs.gov.il/en/mediarelease/Pages/2020/Population-of-Israel-on-the-Eve-of-2021.aspx> (Utolsó letöltés dátuma: 2021. 11.17.)

⁹⁵ A valós szám ennél még alacsonyabb a különbség pedig nagyobb lehet, ugyanis az izraeli Központi Statisztikai Hivatal Izrael részének tekinti Kelet-Jeruzsálemet és a Golán-fennsíkot, továbbá az 1,7%-os növekedésnek része az ország arab és más etnikumú lakossága is.

7. FELHASZNÁLT FORRÁSOK

1. AVINERI, Shlomo: *A modern cionizmus kialakulása.* (ford.: BABARCZY Eszter) Századvég Kiadó, Budapest, 1994. ISBN 963 8384 77 8.
2. BAIN, William: *Political Theology and Historical International Relations.* Routledge, 2021. ISBN 978 135 11 689 60
3. BARASH, Jeffrey Andrew: *Politics and Theology: The Debate on Zionism between Hermann Cohen and Martin Buber.* In: MENDES-FLOHR, Paul (szerk.): *Dialogue as a Trans-disciplinary Concept – Martin Buber's Philosophy of Dialogue and its Contemporary Reception.* De Gruyter, 2015. ISBN 978 311 04 022 23.
4. BAUMGART, Claudia: *Religious Zionism and Israeli Foreign Policy.* Cornell University Peace Studies Program, 2006.
5. BUNTON, Martin: *The Palestinian-Israeli Conflict.* Oxford University Press, 2013. ISBN 978 0 199 60393 0.
6. COHEN, Stuart A.: *Dilemmas of Military Service in Israel: The Religious Dimension.* In: The Torah U-Madda Journal, 2004, Vol. 12.
7. FRIEDMAN, Robert I.: *Inside the Jewish Terrorist Underground.* In: Journal of Palestine Studies, Vol. 15. No. 2.
8. GERÉBY György: *Isten és Birodalom,* Akadémiai Kiadó, Budapest, 2009. ISBN 978 963 0587 90 7.
9. GRÜNHUT Zoltán: *Önkormányzás és telepítéspolitika Izraelben.* (PhD értekezés) Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Interdiszciplináris Doktori Iskola, Politikatudományi Doktori Program, 2012.
10. JANCsó András: *Katolikusként a demokráciáért: Ernst-Wolfgang Böckenförde jelentősége a 21. századi keresztények számára. Valóság,* 2021(2),
11. KEDAR, Nir: *Ben-Gurion's Mamlakhtiyut: Etymological and Theoretical Roots.* In: Israel Studies, Vol. 7. No. 3. 2002.
12. LAKATOS Imre: *The Methodology of Scientific Research Programmes: Philosophical Papers Volume 1.* Cambridge University Press, 1978. ISBN 978 052 1280 31 0.
13. LEITMANN Beatrix Laura: *Az izraeli nemzeti tudat kialakulása a XIX. század végétől napjainkig.* (PhD értekezés) Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Történelemtudomány Doktori Iskola, Új és Jelenkori Egyetemes Történelem Program, 2007.
14. LEVY, Yagil: *The Theocratization of the Israeli Military.* In: Armed Forces & Society, 2014, Vol. 40, No. 2.

15. MCILVAN, Charles: *Constitutionalism: Ancient and Modern*. Ithaca: Cornell University Press, 1940. ISBN 978 1 584 77550 8.
16. MOUSAVI, Hamed: *A Cultural Approach to Foreign Policy Analysis: The Role of Political Ideologies in Shaping Israeli Policy Toward the Peace Process*. PhD thesis, Carleton University, Ottawa, Ontario, Canada, 2015.
17. NYIRKOS Tamás: *Politikai Teológiák*, Typotex Kiadó, Budapest, 2018. ISBN 978 963 4930 11 2.
18. OHANA, David – BARELL, Ari: *'The Million Plan': Zionism, Political Theology and Scientific Utopianism*. In: *Politics, Religion & Ideology*, 2014. Vol. 15. No. 1.
19. OHANA, David: *The Politics of Political Despair: The Case of Political Theology in Israel*. Israeli Democracy Institute.
20. PAINE, Robert: *Behind the Hebron Massacre, 1994*. In: *Anthropology Today*, 1995. Vol. 11. No. 1.
21. PAIPAIS, Vassilios: *Introduction: Political Theologies of the International—the continued relevance of theology in international relations*. In: *Journal of International Relations and Development*. 2019.
22. PETERS, Joel – PINFOLD, Rob Geist: *Understanding Israel – Political Societal and Security Challenges*. Routledge, 2019. ISBN 978 1 138 12564 3.
23. SCHMITT, Carl: *Politikai Teológia*. (ford.: PACZOLAY Péter) ELTE ÁJK, Budapest, 1992. ISBN 963 462 769 2.
24. SHLAIM, Avi: *Israeli Politics and Middle East Peacemaking*. In: *Journal of Palestine Studies*, Vol. 24. No. 4. 1995.
25. STEINBERG, Gerald M.: *Interpretations of Jewish Tradition on Democracy, Land, and Peace*. In: *Journal of Church and State*, 2001, Vol. 43, No. 1.
26. TROY, Jodok: *Religion and the Realist Tradition - From Political Theology to International Relations Theory and Back*. Routledge, 2018. ISBN 978 113 84 901 78

7.1 Internetes források

1. „A Hászkalá”. Országos Rabbiképző-Zsidó Egyetem, elérhetőség: <http://www.orzse.hu/haszkala2007-1.htm> (Utolsó letöltés dátuma: 2021. 11. 17.)
2. „Golan Heights: History & Overview”. Jewish Virtual Library. Frissítve: 2019. Elérhetőség: <https://www.jewishvirtuallibrary.org/history-and-overview-of-the-golan-heights> (Letöltés dátuma: 2021. 11. 17.)

3. „How the Six-Day War Transformed Religion” The Atlantic, elérhetőség: <https://www.theatlantic.com/international/archive/2017/06/how-the-six-day-war-changed-religion/528981/> (Utolsó letöltés dátuma: 2021. 11. 17.)
4. „Izrael – A vallásos cionizmus történeti szempontból” Zsido.com, elérhetőség: <https://zsido.com/fejezetek/izrael-a-vallasos-cionizmus-torteneti-szemponbol/> (Utolsó letöltés dátuma: 2021. 11. 17.)
5. „Knesset to swear in Israel’s 37th government as Netanyahu returns to power” Times of Israel, 2022. 12. 29. Elérhetőség: <https://www.timesofisrael.com/knesset-to-swear-in-israels-37th-government-as-netanyahu-returns-to-power/> (Utolsó letöltés dátuma: 2023. 01. 02.)
6. „Population of Israel on the Eve of 2021”. Central Bureau of Statistics. Frissítve: 2020. 12. 31. Elérhetőség: <https://www.cbs.gov.il/en/mediarelease/Pages/2020/Population-of-Israel-on-the-Eve-of-2021.aspx> (Letöltés dátuma: 2021. 11. 17.)
7. „Samuel Mohilever” Jewish Virtual Library, elérhetőség: <https://www.jewishvirtuallibrary.org/samuel-mohilever> (Utolsó letöltés dátuma: 2021. 11. 17.)
8. „Texts Concerning Zionism: “Auto-Emancipation”. Jewish Virtual Library, elérhetőség: <https://www.jewishvirtuallibrary.org/quot-auto-emancipation-quot-leon-pinsker> (Utolsó letöltés dátuma: 2021. 11. 17.)
9. „West Bank Jewish Population Stats”. Frissítve: 2021. 01. 02. Elérhetőség: <https://westbankjewishpopulationstats.com/> (Utolsó letöltés dátuma: 2021. 11. 17.)
10. „Zionism: Political Zionism” Jewish Virtual Library, elérhetőség: <https://www.jewishvirtuallibrary.org/political-zionism> (Utolsó letöltés dátuma: 2021. 11. 17.)
11. „Zionism: Practical Zionism” Jewish Virtual Library, elérhetőség: <https://www.jewishvirtuallibrary.org/practical-zionism> (Utolsó letöltés dátuma: 2021. 11. 17.)
12. „Zionism: Radical Messianic Zionism” Jewish Virtual Library, elérhetőség: <https://www.jewishvirtuallibrary.org/radical-messianic-zionism> (Utolsó letöltés dátuma: 2021. 11. 17.)
13. „Zionism: Synthetic Zionism” Jewish Virtual Library, elérhetőség: <https://www.jewishvirtuallibrary.org/synthetic-zionism> (Utolsó letöltés dátuma: 2021. 11. 17.)

14. „Zionism: Territorialist Zionism” Jewish Virtual Library, elérhetőség: <https://www.jewishvirtuallibrary.org/territorialist-zionism> (Utolsó letöltés dátuma: 2021. 11. 17.)
15. ABRAMS, Elliott: *Israel's Election: What to Think About Religious Zionists, Netanyahu, and Tales of Doomsday*. Council on Foreign Relations, 2022. 11. 06. Elérhetőség: <https://www.cfr.org/blog/israels-election-what-think-about-religious-zionists-netanyahu-and-tales-doomsday> (Utolsó letöltés dátuma: 2023. 01. 02.)
16. AFRIAT, Johanna: *Itamar Ben-Gvir: The controversial minister*. i24News, 2022. 12. 29. Elérhetőség: <https://www.i24news.tv/en/news/israel/politics/1672310520-itamar-ben-gvir-the-controversial> (Utolsó letöltés dátuma: 2023. 01. 02.)
17. ALTERMAN, Owen: *Israel: Passed law grants Ben-Gvir unprecedented power over police*. i24News, 2022. 12. 28. Elérhetőség: <https://www.i24news.tv/en/news/israel/politics/1672228055-israel-knesset-passes-law-granting-ben-gvir-unprecedented-power-over-police> (Utolsó letöltés dátuma: 2023. 01. 02.)
18. BAR-MAOZ, Moria: *A Theory on the Involvement of Religion in National Security Policy Formulation and Implementation: The Case of Israel before and after the Religionization of Its Security Environment*. Elérhetőség: https://www.researchgate.net/publication/341134315_A_Theory_on_the_Involvement_of_Religion_in_National_Security_Policy_Formulation_and_Implementation_The_Case_of_Israel_Before_and_After_the_Religionization_of_its_Security_Environment (Utolsó letöltés dátuma: 2023. 01. 02.)
19. FABIAN, Emanuel: *Religious unit with reputation of rights abuses to exit West Bank for first time*. Times of Israel, 2022. 12. 01. Elérhetőség: <https://www.timesofisrael.com/religious-unit-with-reputation-of-rights-abuses-to-exit-west-bank-for-first-time/> (Utolsó letöltés dátuma: 2023. 01. 03.)
20. FRIEDMAN, Robert I.: *Inside the Jewish Terrorist Underground*. In: Journal of Palestine Studies, Vol. 15. No. 2. Elérhetőség: <https://www.jstor.org/stable/pdf/2536853.pdf> (Utolsó letöltés dátuma: 2023. 01. 02.)
21. GOLDMAN, Samuel: *The Apocalyptic Visions of Jacob Taubes and Meir Kahane*. Mosaic, 2022. 05. 05. Elérhetőség: <https://mosaicmagazine.com/essay/history-ideas/2022/07/the-apocalyptic-visions-of-jacob-taubes-and-meir-kahane/> (Utolsó letöltés dátuma: 2023. 01. 02.)

22. JANCsó András: *Theologian on Modern Politics: Johann Baptist Metz*. Hungarian Conservative, 2021.11.18. Elérhetőség: <https://www.hungarianconservative.com/articles/philosophy/theologians-on-modern-politics-johann-baptist-metz/> (Utolsó letöltés dátuma: 2023. 01. 05.)
23. JANCsó András: *Theologians on Modern Politics: Erik Peterson*. Hungarian Conservative, 2022.03.19. Elérhetőség: <https://www.hungarianconservative.com/articles/philosophy/theologians-on-modern-politics-erik-peterson> (Utolsó letöltés dátuma: 2023. 01. 05.)
24. KANE, Daniel: *The Changing Faces of Israel's Settlement Movement*. Mosaic, 2022. 08. 01. Elérhetőség: <https://mosaicmagazine.com/essay/israel-zionism/2022/08/the-changing-faces-of-israels-settlement-movement/> (Utolsó letöltés dátuma: 2023. 01. 03.)
25. KHATIB, Ibrahim: *Kahane Movement: Origins and Influence on Israeli Politics*. Fanack, 2022. 07. 28. Elérhetőség: <https://fanack.com/israel/politics-of-israel/kahane-movement-origins-and-influence-on-israeli-politics/> (Utolsó letöltés dátuma: 2023. 01. 03.)
26. KUBALKOVA, Vendulka: *The "Turn to Religion" in International Relations Theory*. E-International Relations, 2013. 12. 03. Elérhetőség: <https://www.e-ir.info/2013/12/03/the-turn-to-religion-in-international-relations-theory/> (Utolsó letöltés dátuma: 2022. 12. 30.)
27. MAGID, Shaul: *Kahane Won - How the radical rabbi's ideas and disciples took over Israeli politics, and why it's dangerous*. Tablet, 2019. 03. 15. Elérhetőség: <https://www.tabletmag.com/sections/israel-middle-east/articles/kahane-won> (Utolsó letöltés dátuma: 2023. 01. 02.)
28. PELED, Yoav – PELED, Horit Herman: *The Religionization of Israeli Society*. Elérhetőség: https://www.researchgate.net/publication/323995664_The_Religionization_of_Israeli_Society (Utolsó letöltés dátuma: 2023. 01. 02.)
29. POLLOCK, David – HERMANN, Tamar: *The Increasingly Right Stuff: Religious Parties in Israel's Upcoming Election*. Washington Institute for Near East Policy, 2019. 09. 05. Elérhetőség: <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/increasingly-right-stuff-religious-parties-israels-upcoming-election> (Utolsó letöltés dátuma: 2023. 01. 02.)